

הנהגת הקיבוץ מול השמאל ב'משבר סנה'

אלי צור

בשנת 1951 הייתי נוכח בבירור שהתקיים בסניף מפ"ם בירושלים. אחד ממנהיגי המרכזים של מפ"ם או הופיע והקדיש את מרבית דבריו בצורך ב'טריבוניל העולמי' של 'עולם המהפכה' שיפסוק בכל מקרה של חילוקי דעות בתוך עולם זה. משהסתיימה ההרצאה והחלו נשאלות השאלות ... ענה המרצה לשאלה שנשאלה, ששום כוח בעולם לא יוכל לבטל את תנועת השומר הצעיר. ואז נשאלה השאלה: גם ה'טריבוניל העולמי'? המרצה נראה נבוך, היסס דקה ואחר כך הרים את קולו וקרא בתוקף 'גם הטריבוניל העולמי'.

(דן הורוביץ, מן היסוד, מס' 18)

במשך כשלושה חודשים, בין נובמבר 1952 לינואר 1953, רותקה תשומת לבו של העולם הפוליטי בישראל למשבר הפנימי שפקד את מפ"ם, משבר שנודע בשם 'משבר סנה'. משבר זה היה שיאו של תהליך ממושך שבו ניסה הממסד הוותיק, הקיבוצי, לחזור משולי הזירה המפלגתית אל מרכזה. לאורך כל התהליך סימל משה סנה (קליינבוים, ממנהיגי ציונות פולין והרמ"א של 'ההגנה') את המכשולים שניצבו בפני הממסד בדרכו ליעד זה. מה היה אופיו של נסיון ההשתלטות המחודש של הממסד על המפלגה? באילו מישורי פעילות הוא התרחש? מה הייתה המציאות - הפנים-מפלגתית, הלאומית והכלל-עולמית - שבה התרחשו אירועים אלה? ולבסוף, מה היה תפקידו של משה סנה בתוך כלל הגורמים שנאבקו על ההגמוניה בתוך מפ"ם? שאלות אלו ואחרות יעמדו במוקד דיונונו.

מפ"ם (מפלגת הפועלים המאוחדת בארץ-ישראל) הייתה אז המפלגה השלישית בגודלה ומקומה היה בקצה השמאלי של הקשת הציונית. היא נוסדה בינואר 1948 כאיחוד של מפלגת-אחדות-העבודה-פועלי-ציון ומפלגת-הפועלים-השומר-הצעיר. שתי המפלגות משכו לתוכן פועלים עירוניים ותיקים, שעברו תהליך רדיקליזציה פוליטית בתקופת המשבר הכלכלי בראשית מלחמת העולם השנייה. אך שדרתן

המרכזית, שגם סיפקה את הנהגתן, היו שתי התנועות הקיבוציות: הקיבוץ המאוחד והקיבוץ הארצי. שני המרכיבים - העירוניים וחברי הקיבוץ - התקיימו בדו-קיום בעייתי ובלתי-יציב בתוך מסגרת פוליטית מאוחדת.

מסגרתה של מפ"ם נשאה בחובה את הבעייתיות הבלתי-פתירה של הסתירה בין המבנה, פרי שיקולי העבר, לבין הדימוי העצמי, המכוון ליעדי העתיד. המפלגות המייסדות של מפ"ם התמסדו בתוך פרק זמן קצר לסיעות קבועות המכונות 'חטיבות'. מפ"ם הייתה מרגע התמסדותה לברית של סיעות, תופעה פוליטית שזכתה בשנות השבעים לשם 'המערך'. אך בו בזמן התיימרה מפ"ם להיות נושאת משימות מהפכניות בתחום הלאומי והחברתי. הדימוי של מפלגה מעין זו הוא של גוף ממושמצ, ריכוזי ובעל חבר פעילים לוחם ויעיל. מפלגה בעלת אטריבוטים כאלה זכתה לקנוניזציה בתנועה הקומוניסטית. מפ"ם התקיימה בתווך - בין תבניתה כמערך פוליטי לבין דימויה העצמי המהפכני, על המבנה המתחייב מכך. כל עוד הייתה הפרדה בין הדימוי העצמי למציאות הממשית, הצליחה המפלגה לשרוד על כל מרכיביה. רק האגף השמאלי במפ"ם שאף להתאים את מבנה המפלגה ליעדיה המוצהרים. גורמים אחרים במפלגה היו מודעים לדואליות שבין המבנה ליעדים הרעיוניים, והעדיפו להתקיים עמה. קיומה במתכונת זו יצר מצב אינהרנטי של מתח פנימי, שחייב היה להתפרץ במלחמת-אחים כוללת, שהייתה עלולה לקרוע את מפ"ם לגזרים. אך כמו בכל מלחמה, כאשר זו החלה, היא הפתיעה את כולם. להתפרצות קראו 'משבר סנה'.

המשבר התרחש בשלוש רמות במקביל - הקונסטרוקציונית-מבנית, החברתית והחינוכית-רעיונית. ברמה המבנית, כאשר נוסדה מפ"ם לא היה ברור למייסדים מי הוא הגורם הדומיננטי בברית בין העיר לקיבוץ. התנועה הקיבוצית - הקיבוץ המאוחד והקיבוץ הארצי - ראתה במפלגה את חומת המגן הנותנת תמיכה וגיבוי למערכות הקיבוץ ולפועלן. לעומתה, חלק ניכר מההנהגה העירונית של מפ"ם ראה את עצמו כבעל האוטוריטה על המפלגה, ואילו את הקיבוץ ראה כמערכת תומכת ואוהבת. המאבק על מהותה של מפ"ם התפרש בעיני החברים בקיבוץ - גם בהנהגה וגם אצל החברים מן השורה - כהגנה על הקיבוץ. מאחר שהתנועה הקיבוצית ראתה את עצמה כביטוי האותנטי של הציונות, היא הציגה את מתנגדיה כאויבי הרעיון הציוני.

ברמה העקרונית, הקיבוץ מאז ראשית פעילותו הפוליטית, התמודד עם שאלת מהות היחסים בינו לבין המפלגה הפוליטית. שני מסלולי פעילות עמדו לפניו: בתור מפלגת קיבוץ, שבה קיימת זהות פרסונלית של ההנהגה, או כמפלגה רחבה שהקיבוץ הוא אחד ממרכיביה. מפ"ם ראתה את עצמה כמפלגה רחבה, אך תפקדה כמפלגת קיבוץ. הערפול במערכת היחסים בין הקיבוץ למסגרתו הפוליטית היה המוקש התחוקתי והמבני שסיכל מראש את עתידה של המפלגה.

הערפול הזה התקיים לא רק במישור חוקת מפ"ם ודימויה העצמי, אלא אף במישור החברתי של יחסי ההנהגות השונות שפעל בה ובמערכות הנלוות. חבר הפעילים העירוני ראה את עצמו כגורם אוטונומי בתחום פעולתו. בעלי-בריתו ושותפיו למטרות היו שליחי הקיבוץ שנשלחו לפעול במפלגה. שתי הקבוצות התנגשו במסד הקיבוצי, שראה את עצמו כגוף מוליך הקובע את אופי הפעילות של כלל המערכת.

הנהגת הקיבוץ מול השמאל ב'משבר סנה'

סנה היה הדמות המרכזית במאבק שתי הקבוצות לשחרור מאפוסטרופסות הממסד הקיבוצי.

התחום השלישי שהפך את המשבר הפנימי במפ"ם לבלתי־נמנע היה התחום הרעיוני־חינוכי. במשך יותר מעשור חניכה התנועה הקיבוצית את צעיריה ואת חברי תנועות הנוער לקבל כמופת את ברית־המועצות ואת עולם העקרונות שהיא ייצגה. ההזדהות עם ברית־המועצות ועם דרכה הייתה המכשיר החינוכי המרכזי שעמד לרשות הנהגת מפ"ם. התמורה לשלילה ביחס המחנה הסובייטי למדינת ישראל ולהנהגות הלאומיות במזרח אירופה יצרה סתירה בין המסרים החינוכיים המסורתיים לבין המציאות החדשה. מפ"ם כולה ניצבה מול בעיה חמורה כיצד להתאים את ערכי החינוך שלה, שאותם חששה לשנות, למציאות החדשה.

שלושת התחומים הללו הצטלבו ב'פרשת סנה' על רקע האירועים הדרמטיים במזרח אירופה. סנה, הפעיל הבכיר של השמאל הצירוני, הפך את הדילמות האינהרנטיות בשלוש הרמות הנזכרות למוקד של פרשה סוערת שחיסלה, למעשה, את השמאל במפלגה.

* * *

המציאות של השנים הראשונות של מדינת ישראל הוכיחה, שמפ"ם ותנועותיה הקיבוציות נדחו ממרכז העשייה של המדינה הצעירה. התנועה הקיבוצית, הבנויה על העקרונות של הוולונטאריזם, לא הצליחה להתמודד עם היעדים שהציבה המדינה לפני החברה הישראלית ועם האידיאולוגיה של הממלכתיות. הקמת מדינת ישראל הביאה למשבר פנימי עמוק של התנועות הקיבוציות. הידחקותה של מפ"ם לשולי הזירה הפוליטית לוותה בהנצחת חלוקת המפלגה לשני גופים, שהיו אוטונומיים בפועל: חטיבת אחדות־העבודה שהייתה מסגרתו הפוליטית של רוב הקיבוץ המאוחד, וחטיבת חזית־הליכוד, שבמרכזה ניצב הקיבוץ הארצי. המבנה הסייעתי של מפ"ם הונצח במאבק פנימי נוקשה בעת מערכת הבחירות לקראת הוועידה השנייה של מפ"ם. בפרק זמן זה כל חטיבה גיבשה את מצעה וארגנה את חבריה. בסוף מאי 1951 כשנפתחה הוועידה השנייה של מפ"ם בחיפה, הקיטוב הפנימי היה לעובדה מוגמרת. בסיומה התקבל מצע שלכאורה הבטיח את המעמד הדומיננטי של האגף השמאלי של המפלגה בהנהגת יעקב (קובנה) ריפתין (איש עין־שמר, המזכיר המדיני של מפ"ם) ומשה סנה. הנהגות שתי התנועות הקיבוציות, כל אחת מסיבותיה שלה, סירבו לקבל יחסי כוחות כאלה בתוך המפלגה.

הנהגת הקיבוץ המאוחד במאבק ההישרדות

תוצאות הוועידה היו מבחינת הנהגת הקיבוץ המאוחד שלב נוסף בטרגדיה של תנועתם, שהעמיד סימן שאלה לגבי עתידה. במאי 1951, אך ימים לפני הוועידה

השנייה של מפ"ם, התפלג הקיבוץ המאוחד במועצתו בנען לשתי מסגרות: האחת רואה כזיהויה הפוליטי השתייכות למפא"י והאחרת - למפ"ם. תוצאות ועידת מפ"ם עוררו בהנהגת הקיבוץ המאוחד חשש עמוק, שלתהליך של פילוג בין מפ"ם למפא"י תהיה מקבילה של התפצלות פנים-מפלגתית, בין תומכי אחדות-העבודה לבין אוהדי השמאל המפ"מי. התפלגות כפולה כזו הייתה הופכת את הקיבוץ המאוחד - עד למאי 1951 התנועה הקיבוצית המרכזית והגדולה - לרסיסים רעיוניים. גורל גודו-העבודה, שנהרס בשנות העשרים תוך תהליך דומה, עמד לנגד עיני יצחק טבנקין (מנהיג הקיבוץ המאוחד, ממייסדי אחדות-העבודה ההיסטורית ומפא"י) וחבריו, ותיקי הגדוד. מניעת גורל זה בכל מחיר היה הצו הקיבוצי העליון בעיניהם. גישה זו באה לביטוי חריף בדברי ישראל ברייהודה (אידלסון, איש יגור), מראשי התנועה והמפלגה, בדיונים הפנימיים של הקיבוץ המאוחד: 'חדלנו להיות קבוץ ארצי. זה התבלט בצורה איומה בזמן הפלוג, כשכל אחד הולך בדרכו. חלקיו אינם הוא'.

אובדן מרות המזכירות הייתה פן אחד, הפן הארגוני-הפנימי, לסכנה שאימה על התנועה. היבט אחר היה בתחום החינוכי, כאשר המכשיר החינוכי אינו תואם את יעדיו: קיום התנועה. פן נוסף היה התחום הפנים-מפלגתי, שבו היחלשות חטיבת אחדות-העבודה לעומת חזית-הליכוד הייתה עלולה להוביל את מפ"ם למכוי פוליטי סתום. מאז ראשית 1950 הגיעה הנהגת החטיבה למסקנה, שללא השתתפותה של מפ"ם במערכות השלטון, היא ותנועותיה הקיבוציות יידחו מחוץ למערכת העשייה בארץ. בכך יקיץ הקץ על מהות הקיבוץ המאוחד כגורם מוביל ויוזם בהתיישבות ובביטחון. החשש היה שאם מעמדה השולי של מפ"ם יימשך תדמה לבסוף לחירות ולמק"י, שתי המגודות של הזירה הפוליטית.

לבסוף, בתחום הבין-מפלגתי, השמאל במפלגה נטה לקיים קשרים מסועפים עם מק"י, וקשריו אלה איימו להוציא את מפ"ם - לדעת הנהגת הקיבוץ המאוחד - מהמתנה הציוני. הנהגת הקיבוץ המאוחד בדומה לשאר מרכיבי התנועה הציונית, ניהלה חשבון ארוך עם התנועה הקומוניסטית בארץ. בניגוד למחנה הלא ציוני ביישוב הישן, שעמדתו ביחס לציונות נחשבה לא רלוונטית ולכן גם לא מסוכנת, הקומוניסטים היהודים נתפסו כבוגדים פעילים. רובם נטשו בשלב מסוים את התנועה הציונית, ומאבקם בציונות פגע בלב לבה של התנועה הציונית: בנוער בעל ההכרה והרגישות. יתר על כן, הקומוניסטים על כל גלגוליהם, ממפ"ס למק"י, ניהלו את המאבק לא רק בארץ כי אם גם בזירות הבינלאומיות בעלות חשיבות בעיני הנהגת הקיבוץ המאוחד. עמדה עקרונית זו לא השתנתה גם בתקופת מלחמת השחרור, כאשר מק"י הציגה את עצמה כחלק אינטגרלי במלחמתו של היישוב.

ראשית, לתחום החינוכי. מה היה מקורה של תופעת ההשמאלה בקיבוץ המאוחד? במשך שנים חינוכו מנהיגיו את הנוער התנועתי ואת חברי הקיבוצים מן השורה על מופת של המקבילה בין שני גורמים הבונים את עולם המתח: תנועת העבודה, ובייחוד הקיבוץ המאוחד, וברית-המועצות במרחקים. ככל שנדחקה התנועה

1. המזכירות הרחבה, 13.3.1952, ברייהודה, אק"מ 21 א8/39.

הקיבוצית מזירת העשייה במדינה, כך עלתה החשיבות הפסיכולוגית והחינוכית של ההקבלה. ברית המועצות ביטלה את תחושת הבדידות והאיירלוונטיות של הקיבוצניק מן השורה. דרך חינוכית זו עלולה הייתה ליצור יחס של ביטול עצמי ושל היתלות, ואכן השמאל בקיבוצי התנועה הוביל למגמה זו, כהאשמתו של יצחק בן-אהרון (איש גבעת חיים, מזכירה המדיני של מפ"ם):

אני מודאג מהתגוששות של הרים גדולים המולידים בשדות עכברים קטנים ומבולבלים, חצי מקייסטים, ורבע מקייסטים. יש להם בכיס 800 מיליונים החיים במשטר סוציאליסטי והם מתבטלים וחיים בדלות מחשבה ומעשה. אין אנו משיבים להם. סנה משיב להם. הוא עושה אותם בעלי מניות בביונס עצום וההשקעה הנדרשת מהם היא קטנה מאוד - לחתום על עצומה וכו'.²

לפי אחד הדיווחים (כנראה מאוד מוגזמים) היו ב־30 קיבוצים סניפים של ה'חזית'.³ מצב זה הוצג עליידי הנהגת הקיבוץ המאוחד כמהדורה שנייה של הפילוג, ויש לגדוע אותו באבו.

בתחום הפנים-מפלגתי ניצבה הנהגת הקיבוץ המאוחד לפני דילמה של יחסי הכוחות בין סיעות המפלגה. לפי הסכם האיחוד חולקו מוסדות המפלגה שווה בשווה (כלומר חלוקה פריטטית) בין שתי המפלגות המתאחדות, וכדרך זו הובטח איזון כוחות בין חטיבותיה, שירשו את מקומן של המפלגות. הוועידה השנייה של מפ"ם ביטלה לכאורה את הפריטט וביססה את השליטה במוסדות על הרוב הדמוקרטי. אחדות העבודה, שהייתה סיעת מיצוט, ניסתה לשמר את הפריטט, ולא להיות מוכתמת למרות זאת באנטי־דמוקרטיות. כך היא הבטיחה קו רעיוני שיהיה מקובל עליה ומנעה את אובדן השפעתה. האמצעי שבו בחרה הנהגת הקיבוץ המאוחד להגשמת יעדים אלה היה המאבק בשמאל שנחשב בעיניה כאנטי־ציוני (הקריו בפיה 'מקייזום') בתוך מפ"ם ובעמדת מפ"ם בתחום הבין-מפלגתי.

כאן השאלה המרכזית הייתה שאלת היחסים עם מק"י, שההתקרבות אליה סיכנה, לדעת ראשי הקיבוץ המאוחד, את מפ"ם. המאבק לצמצום הקשרים עם מק"י נערך בשתי רמות - ברמת הסניפים העירוניים וברמה הארצית. ברמה המקומית נדרשו הסניפים לנתק את קשריהם הקונקרטיים עם סניפי מק"י, שנוצרו על רקע מאבקים משותפים, כגון שביתות. ברמה הארצית, המאבק כוון נגד השתתפותה הגוברת של מפ"ם בשורה של ארגונים, שלדעת הנהגת הקיבוץ המאוחד היו ארגוני-חזית של מק"י. בשותפות זו נהנתה מק"י מיתרון הנובע מהיותה קשורה ישירות לברית-המועצות והשמאל במפ"ם, שהיה לו ייצוג ניכר בארגונים הללו, נהנה מקשריו עם מק"י.

2. שם, שם, בן-אהרון.

3. המזכירות הרחבה (הקיבוץ המאוחד), 22.6.1952, ברדיצ'בסקי, אק"מ 11 ב 39/א8.

זירת המאבק קבעה את המכשירים שבהם בחרה הנהגת הקיבוץ המאוחד להשגת יעדיה. פילוג הקיבוץ המאוחד וסכנת התחזקות השמאל במפ"ם אילצו את הנהגתו לבדוק מחדש את מהותו. הקיבוץ המאוחד ראה את עצמו כגוף מיישב, שמסגרתו הרעיונית נובעת מחייו המשותפים. המשבר הפנימי, שמניעיו היו לכאורה רעיוניים, חייב, לדעת ההנהגה, שותפות רעיונית ממדרגה גבוהה ומאבק בכל החולקים עליה. גבולותיה של שותפות זו היו גבולות חסיבת אחדות העבודה, והיא נועדה להגדיר את המיחד את התנועה הן בזירה הרעיונית הכוללת והן בזירה הפנים-מפלגתית. שותפות זו נועדה להיות הדבק הפנימי של הקיבוץ המאוחד ואוהדיו. ברוח זאת הציעה מזכירות הקיבוץ: 'המועצה קובעת כי תפקידו הקרוב של הקבוץ ומוסדותיו הוא בהגברת הליכוד הרעיוני, ואחדותו החברתית של הקבוץ'.⁴

הליכוד הרעיוני החדש הגדיר את הגורמים הפנימיים שססו מהקו הרעיוני, ואף הצדיק את האמצעים שננקטו נגדם. המאבק ביסודות האופוזיציוניים ברמה המקומית בא לביטוי בפרשת דוד אשרי, חבר יראון. בי 1951 הקים אשרי בקיבוץ חוג למרקסיזם-לניניזם. עד שלהי 1951 היו החוג ועלונו, במה, עניינו הפנימי של קיבוץ יראון. אך מהגיליון החמישי של כמה (נובמבר 1951) התחיל העלון לפרסם גם דברים של חברי קיבוצים אחרים ונטל על עצמו משימה לשמש, 'כלי ביטוי עיוני לחברים במשק, במשקי הסביבה וליישובים רבים בקבה"מ'. מגמה זו עוררה את תשומת-לבה של הנהגת הקיבוץ המאוחד. על הקיבוץ הופעל לחץ לחסל את פעילות החוג ואת הופעת העלון.⁵ אשרי סולק מן הקיבוץ ביולי 1952. כנימוקים לסילוקו הועלתה האשמה, שאשרי שאף לארגן סניף של 'יחזית' בקיבוץ יראון וניהל תעמולה מקייססית המכוונת נגד התנועה הציונית וחותרת להוצאת חברים מן הקיבוץ העירה.⁶

חשיבותו של הוויכוח עם אשרי ודומיו הייתה בעיקר חינוכית והוא שימש הוכחה, כי הנהגת הקיבוץ המאוחד לא תסבול כל סטייה רעיונית. ברמת ההנהגה, הוויכוח הרעיוני התמקד בדיון עם לובה לויטה. לויטה (איש עין-חרוד) היה מיוצרי דרכו הרעיונית של הקיבוץ המאוחד. עד להתפטרותו בי 1949 כיהן כמזכיר המדיני של מפ"ם. למרות נאמנותו האישית לקיבוץ המאוחד עמדותיו ביחס לברית-המועצות היו קרובות לעמדות 'יחזית'. בעיני מזכירות הקיבוץ המאוחד, הליכוד הרעיוני היה בלתי-אפשרי ללא הסכמתו (או השתקתו) של לויטה. ביוני 1952 זומן לויטה לשתי ישיבות של המזכירות הרחבה של הקיבוץ המאוחד הכוללת את חברי המזכירות הנבחרים בתוספת כל הפעילים המרכזיים, שהפכו לבית-דין שדה. בישיבות המזכירות הואשם לויטה בשתי האשמות: חיפוי על עמדות סנה והשמאל במפ"ם, עידוד וכסות לתומכיהם בקיבוץ המאוחד. המאשימים טענו שלויטה מביא חורבן על הקיבוץ המאוחד.⁷ בראש מבקריו של לויטה התייצב ידידו האישי, יצחק בן-אהרון. הוא אף

4. שם, שם.

5. ד' אשרי באסיפה כללית ביראון (12.7.1952), אש"צ 7.95 ב4 (2).

6. הוועדה המרכזת, 21.7.1952, בן-אהרון, אש"צ 64.90 (2).

7. ביולטין מזכירות הקיבוץ המאוחד - ועדת ההסברה, אק"מ 15/לויטה/4.15.

הנהגת הקיבוץ מול השמאל ב'משבר סנה'

הוציא לאור את הדיונים בעריכה מגמתית, שהצדיקה את הצעדים שנקטו נגד לויטה. החוברת 'המשופצת' הופצה ברחבי התנועה. לויטה הגיב על הפרסום במכתב כואב, שהיה מעשהו הפוליטי האחרון:

בן אהרן ידידי ... איני בא אליך בטענה על כי הוספת דברים, שלא השמעתי אותם בישיבה. לא הסכנתי לכך ביחסים בקבוץ פנימה. אבל, מה שבא לי מידך הכאיב מאד. האומנם בגד בכך חושך הטוב? ... אינני יודע איך תעלה ארוכה למדווי מפ"ם והקבוץ גם יחד ... נוכח מציאות מדכאה זו, ודאי שאין ערך לכאב אישי ולפצעי ידיד.⁸

חסול האופוזיציה בתוך הקיבוץ המאוחד השתלב בדרישה כלפי הנהגת הקיבוץ הארצי לנקוט מדיניות דומה כלפי השמאל בתוך המפלגה ומחוצה לה. ראשי הקיבוץ המאוחד לא נלאו מלנסות לשכנע את הנהגת הקיבוץ הארצי, כי הדרך היחידה להצלת המפלגה בכלל, והתנועות הקיבוציות בפרט, היא חיסול השמאל. המשכו של המצב הקיים פוגע בקיבוץ המאוחד, אך מחסל את הנהגת הקיבוץ הארצי:

ההנהגה המעשית בידי ריפתין-סנה. כי יערי נמצא בכניעה ... ההנהגה הופכת אבסולוטית מיום ליום ... התפשרויות עם קו סנה-ריפתין אינן לוקחות אותנו בחשבון. בכלל, בכל פגישה הכל מוכרע למפרע, הועדה המדינית פורקה.⁹

הנהגת הקיבוץ המאוחד ראתה בקיבוץ הארצי מנוף עיקרי במאבקה, ובהנהגתו - בעל-ברית עיקרי במאבק זה. אך ריבוי יעדיה - ליכוד פנימי בקיבוץ המאוחד וצורך למצוא שותפים פוליטיים בקיבוץ הארצי - היה בעוכרי יוזמי המאבק. למען ליכוד המחנה, הואשמו אנשי ה'חזית' והקיבוץ הארצי בסטייה מק"יסטית, בעוד שבחיפושיהם אחרי בעלי ברית ניסו מנהיגי הקיבוץ המאוחד לחדר את המחלוקות בתוך הקיבוץ הארצי. חוסר בהירות בהגדרת עמית ואויב גרם להכשלת מהלך זה.

הנהגת הקיבוץ המאוחד ראתה עקרונית שתי דרכים, שבהן ניתן להשפיע על ראשי ה'חזית' לשתף עמה פעולה: שכנוע שזהו האינטרס של ה'חזית', ואיום אולטימטיבי במקרה של סירוב. לכל דרך היו מצדדים בהנהגת הקיבוץ המאוחד. התומכים באולטימטום ראו בו מנוף לשינוי מצבה של חטיבת אחדות-העבודה, אך מעבר לזאת, הם ראו בו כלי לשינוי הנהגתה של המפלגה. האולטימטום נועד לאלץ את ההנהגה ההיסטורית של הקיבוץ הארצי לכחור בין גורם פנים-מפ"מי וקרוב לה לבין גורם זר, אנטי-ציוני - מק"י. לגישה האולטימטיבית לא היה סיכוי בשל חולשתו של הקיבוץ המאוחד שהביא את הנהגתו להציע למאיר יערי, איש מרחביה, ממייסדי הקיבוץ הארצי ומנהיגו ולחבריו בקיבוץ הארצי:

8. לויטה לבן-אהרון, 4.8.1952, אק"מ 15/לויטה/4/15.

9. כינוס חברי הקיבוץ המאוחד על המצב במפ"ם בקשר לשיתוף פעולה בין ה'חזית' למק"י, בן-אהרון, אק"מ 15/ב-א/4/1.

אנו מציעים להועיד פגישת חברים במאמץ משותף למצוא דרך להתגבר על המשבר ... אנו מוכנים להפגש בכל הרכב שיראה לאפשרי לעצמכם [כך במקור] - לחברי הקב"א עם חברים מהקב"מ ... כשליחי חטיבה עם שליחי חטיבה וגם - בלא כל הגדרה - כתברים עם חברים.¹⁰

מאבקו של הקיבוץ המאוחד התפרש ברחבי המפלגה כניסיון לפסילה של מרכיבי המפלגה האחרים. הוא תואר כמגמה לבטל את תוצאותיה של ועידת חיפה (ראה להלן), הן בתחום הארגוני והן בתחום הרעיוני-פוליטי, ולא כמאבק נגד סטיות בשולי המחנה. ההאשמות בחטאי השמאלנות שהאשימה אחדות-העבודה את כל 'החזית' יצרו מצב פארדוקסלי. כלפי חוץ, במגע עם אחדות-העבודה, הגנה הנהגת הקיבוץ הארצי על 'החזית' כולה, כולל קבוצת סנה. בתוך 'החזית', ובייחוד בתוך הקיבוץ הארצי, ניהלה ההנהגה מאבק קשה וחסר פשרות נגד קבוצה זו. המאבק הפנימי נגד השמאל ב'חזית', שהתנהל עד אז בחשאיות, הפך לבסיס שיתוף הפעולה עם הקיבוץ המאוחד רק עם פרוץ משבר סנה.

ההנהגה והשמאל בקיבוץ הארצי

ועידת מפ"ם בחיפה הסתיימה בנצחון חטיבת חזית-הליכוד. חטיבה זו הייתה ברית בין היסודות הוותיקים של השומר-הצעיר לבין אגף של פועלי-ציון-שמאל בהנהגתו של יצחק יצחקי, ממנהיגיה הוותיקים של פועלי-ציון. מפלגת פועלי-ציון-שמאל, שהצטרפה למפ"ם במסגרת אחדות-העבודה, הייתה מפולגת בין קבוצת ארם, שדבקה בקיבוץ המאוחד לבין קבוצת יצחקי. לברית זו הצטרפו גם אישים כמו משה סנה ויצחק שדה. הניצחון היה פרי שיתוף הפעולה של הקיבוץ הארצי עם המגזר העירוני, ובמישור הרעיוני הוא התבסס על קו שמאלי ברור, שהלך והקצין ככל שהחריף המאבק עם חטיבת אחדות-העבודה. מאז סיום הוועידה ברור היה להנהגת הקיבוץ הארצי, שהיא נדחקת ממעמדה לנוכח שיתוף הפעולה בין העירוניים בהנהגת סנה ובין האגף השמאלי בקיבוץ הארצי בראשות יעקב (קובה) ריפתין. במרכז הברית ניצבו שליחי הקיבוץ הארצי לפעילות המפלגתית בעיר, שחיברו בין מגזריה. כוחו של האגף השמאלי בהנהלת 'החזית' כפה על יערי ועל יעקב חזן, איש משמר-העמק, ממייסדי הקיבוץ הארצי ושותפו של יערי להנהגתו, עמדות שהם שללו לעתים. מצב זה דחף את הנהגת הקיבוץ הארצי למאבק על השליטה בביתה, דחף העולה במלוא חריפותו במכתבו של יערי מראשית 1952:

במשך התקופה האחרונה חלה מעין הפרדת פונקציות. התפקידים הפוליטיים במפלגה הועברו ל'חזית' ונשקפת סכנה שהקולקטיביות הרעיונית תתרוקן

10. בן-אהרון, גלילי, ברי-הודוה, ר' כהן וציולינג ליערי, 21.11.1952, אק"מ ב-15/א-1/4. העתק נמצא גם בארכיון יערי, אש"צ 42.

מתוכנה. הקב"א עלול להקיץ ביום בהיר אחד ויחדל להרגיש את עצמו מבחינה רעיונית כאדון בביתו.¹¹

כדי למנוע סכנה זו בחרה ההנהגה בשתי דרכים, הרעיונית והארגונית, הקשורות זו בזו: התמקדות בקיבוץ הארצי, תוך הונחת המגזר העירוני, והעברת סמכויות ההכרעה הפוליטית מהנהלת ה'חזית' למוסדות הקיבוץ הארצי. כיצד הגשימה ההנהגה יעדים אלה?

מנהיגי הקיבוץ הארצי בחרו כזירה למהפך רעיוני בכנס מועצת היובל של הקיבוץ הארצי שנערך בקיץ 1952 בנתניה. המועצה הציבה לפנייה שני יעדים: פסיכולוגי ופוליטי. ראשית, היא נועדה להשיב לחברי הקיבוץ הארצי את בטחונם העצמי, שנפגע עקב השינויים שנתהו כתוצאה מהקמת המדינה: מדינת ישראל נטלה על עצמה משימות בתחום ההתיישבות והקליטה שקודם לכן היה מקובל שהן נמצאות בשליטת גופים וולונטריים, ובראש ובראשונה, הקיבוץ. בתחום הפוליטי כוונה המועצה לבסס את שליטת מוסדות התנועה על שלוותה הפוליטית, מפ"ם. הנוסחה שאמורה הייתה להשיג יעדים אלה הייתה הקיבוץ כאוואנגארד של מעמד הפועלים, אם כי הקיבוץ הוא כזה לא כשלעצמו, אלא בשילוב גורמים נוספים בתוך מפ"ם, הוא ראשון בין שווים.¹²

חזן העניק לקיבוץ תפקיד ייחודי דווקא בשל היותו חלק מהמפלגה: 'התנועה הקיבוצית במלוכד ממלאת תפקידים חלוציים שהופכים אותה לקאדרים ... מפלגה היא רק על יסוד של שיוויון זכויות וחובות, אולם על הקבוץ החובה לשאת בעול של קאדרים מפלגתיים'.¹³ חזן השתמש במונח מבית-מדרשו של לנין, שראה במהפכנים מקצועיים - 'הקאדרים' - מפעיליה ומגשימי מהותה של המפלגה. בצד המשמעות הפסיכולוגית של חיזוק ה"Esprit de corps" הקיבוצי, להצהרת חזן הייתה גם מגמה פוליטית. אם הקיבוץ הוא בית היוצר של הקאדרים המפלגתיים, פעילי המפלגה חייבים לקבל את הוראותיו לא רק כשליחיו, אלא גם כחלקיו. מכך נובעת סמכות הנהגת הקיבוץ הארצי כלפי מנהיגי מפ"ם, חברי הקיבוץ הארצי.

השמאל, בראשותו של ריפתין סירב לקבל נוסחה זו. ריפתין הציג את פעילי מפ"ם לא כשליחי ההנהגה, אלא כשליחי כל חברי הקיבוץ הארצי. לכן, לדעתו, הם אוטונומיים כלפי הנהגת הקיבוץ הארצי ושווי ערך לה. חברי הקיבוץ הארצי, בתבונתם הקולקטיבית, תומכים בעמדות השמאל. לתמיכה זו, החזקה בייחוד בקיבוצים הצעירים, יש ביטויים ממשיים.¹⁴

11. יערי לשמיר, 4.2.1952, אש"צ 7.95 (1)41.

12. ש' רוזן, 'הקיבוץ הארצי בשעה זו', הדים, 1(1952).

13. י' חזן, 'על מעמדו של הקבוץ' (דברים במועצה ה'30), השבוע בקיבוץ הארצי, 22 (13.3.1952).

14. פרוטוקול מזכירות הקיבוץ הארצי, 5.6.1951, מ' יערי, אש"צ 5.5(1)41: ג' עמיר, 'עבודה תרבותית-פוליטית בקבוץ הצעיר', הדים, 3(42) (1952); הוויכוח על התחרות הסוציאליסטית בהשבוע בקיבוץ הארצי, 31(22.5.52), 33(5.6.52), 35(19.6.52); י' ריפתין, איגרת על הקבוץ, עמ' 11, אש"צ 1.2.95(4).

העברת המוקד הרעיוני ממוסדות המפלגה למוסדות הקיבוץ הארצי הייתה משמעותית להנהגתו רק אם עמדתו הייתה הופכת לקו רעיוני של כלל התנועה. המנגנון להגשמת יעד זה היה מעוגן בקולקטיביות הרעיונית. בראשיתו היה עקרון הקולקטיביות הרעיונית - מערכי היסוד של הקיבוץ הארצי - משטר בירורים פנימי שדרכו השיגה התנועה קונסנזוס פנימי. מאוחר יותר הייתה הקולקטיביות הרעיונית מכשיר בידי ההנהגה לגייס את כלל חברי הקיבוץ הארצי מאחורי עמדותיה. ללא השגת יעד זה, הנהגת הקיבוץ הארצי לא יכלה לשלוט. כשלושה שבועות לאחר כנס המועצה בנתניה - החלה סדרת בירורים במטרה ליצור קולקטיביות רעיונית במגמה הרצויה מבחינת הנהגת הקיבוץ הארצי. כבר בפתחת הביור טבע חזן שתי הגדרות מנוגדות: הקולקטיביות הרעיונית, ההכרחית לקיום הקיבוץ, ומולה הסיעיתיות ההרסנית. מזכירות הקיבוץ הארצי לוחמת למען הקולקטיביות הרעיונית נגד קבוצת הפעילים, הקוראת לעצמה שמאל, שנושאת את דגל הסיעיתיות. לנוכח סכנת הסיעיתיות הציג חזן את הצעות המזכירות הקובעות שאם כי המפלגה אחראית לתחום הפוליטי, הקיבוץ הארצי קובע את יעדיה. כמו כן הוצע כי 'מזכירות הקבה"א ... תהיה רשאית להחליט בשעת חירום וסכנת פגיעה מהותית במצע חיפה - על פניה לוועד הפועל ולמועצה לשם החלטה מחייבת' כלומר, על הענישה.

הופעת חזן העידה על מגמה של העברת קו רעיוני ופוליטי מוגדר באמצעים מנהליים. אף כי מבחינה רעיונית בסיס המוצא היה במצע חיפה, המזכירות שמרה על זכות הפרשנות המחייבת. זכות דומה ניתנה לה בהגדרת 'שעת חירום', המחייבת תגובה. בברור נתמכה המזכירות על ידי קבוצת קיבוצים ותיקים, ובראשם משמר העמק.¹⁵

השמאל התגונן מול המתקפה בשתי דרכים. במישור הפוליטי הוא האשים את מזכירות הקיבוץ הארצי שזו, למען קשריה עם הקיבוץ המאוחד, בוגדת בבעלי-בריתה העירוניים ב'חזית'. ברמה הרעיונית העלו דובריו את הטענה, כי הגורם היחיד בקיבוץ הארצי המטפח סיעתיות הוא מזכירות הקיבוץ הארצי ותומכיה בקרב הקיבוצים הוותיקים. נגד הצעות המזכירות התייצבו כל פעילי הקיבוץ הארצי במוסדות המפלגה - שהיו בסיס השמאל בקיבוץ הארצי. לנוכח התנגדותם ומתוך רצון להימנע מסיבוך היחסים בקיבוץ הארצי בשעה זו, הוחלט למסור את ההכרעה על הצעדים הארגוניים לידי הוועד הפועל (ולא לידי המזכירות, כפי שהציע חזן).¹⁶ בעוד הצעתו של חזן גורעה למסור את השליטה על מערכת הענישה בידי המנגנון הנאמן, ההצעה שהתקבלה הפכה את היחס אל השמאל לעניינו הציבורי של כל הקיבוץ הארצי. בדרך זו ניסה השמאל להבטיח מידה מסוימת של הגנה מפני המנגנון, הנמצא כולו בידי נאמני יערי-חזן.

שלב נוסף בהפיכת הקולקטיביות הרעיונית למכשיר פוליטי היה בהגדרה חדשה של מהותה. בניגוד להגדרה הישנה, הרואה בה תוצר של בירור פנימי, ולכן ביטוי

15. הוועד הפועל, מעברות, 28.3.1952, אליעזר הכהן, אש"צ 5.10.5 (15).

16. שם, י' ריפתין, פ' מרחב, א' כהן, ש' פלפן; הוועד הפועל, מרחביה, 24.3.1952, י' ריפתין, החלטות, אש"צ, שם.

לפשרה, זו החדשה יצרה ישות העומדת בפני עצמה, ללא קשר לעמדות ממשיות אחרות. היא הוצגה כהשתקפות מהות הקיבוץ בתחום הרעיון. חזן הפך את ההשקפות המקובלות על הנהגת הקיבוץ הארצי במהלך 1952 לדוגמה נצחית, ומי שחלק על דוגמה זו, אין מקומו בקיבוץ.

מאז מועצת נתניה ניסתה ההנהגה להתחזר לידיה שליטה על שליחיה במפלגה באמצעות מהפך רעיוני. כלי המהפך הזה היו נוסחת הקאדרים והגדרה מחדשת של הקולקטיביות הרעיונית. בדרכה, מצאה המזכירות את עצמה במלכוד. היא ניסתה לעשות זאת בלי לשנות את המסגרת החיצונית של מצע חיפה. שינוי מעין זה היה גורם למשבר חינוכי חמור, מאחר שבקרב החברים מן השורה, בייחוד בקרב הצעירים, מצע חיפה נשאר מקובל וליכד את המחנה. כלפי חוץ, בנסותה לשמור על אחדות הקיבוץ הארצי וה'יחזית', היא המשיכה את מאבקה במפ"ם נגד אחדות העבודה כתמול שלשום. מזכירות הקיבוץ הארצי, בתוסר יכולתה לשנות גלויות את המגמות של חיפה, ראתה את עצמה במצור ופעלה בשיטות לא מקובלות שעמדו לרשותה (כלומר בצעדים אדמיניסטרטיביים). הדרך שבה בחרה מזכירות הקיבוץ הארצי להילחם מעוררת השגות רבות, הקשורות בשאלת יחסי חברות האימננטיים לחיי הקיבוץ ונהלים דמוקרטיים להתווייתם. במקביל היא טרחה לשנות בצעדים קטנים וזהירים את הכיוון האידיאולוגי של התנועה.

בעוד שההנהגה בנתה את התשתית הרעיונית ויצרה כלים למימושה בתוך הקיבוץ הארצי, היא נכשלה בניסיון לתת לצעדיה משמעות פוליטית בתוך היחזית והמפלגה. רק שינוי יחסי הכוחות בתוך הנהלת החטיבה יכול היה להביא לשינוי המצופה. היא נכשלה בתחום הזה של פוליטיקה כוחנית, מאחר שכל צעד בתחום הזה היה מביא להתנגשות עם המגזר העירוני ומחדד את המחלוקות בתוך הקיבוץ הארצי. לכן כל עוד היא לא הייתה משוכנעת בהתייצבות החברים מן השורה בקיבוץ, היא לא הבטיחה מראש את תוצאות המאבק הפנימי; וכל עוד לא הניחה שיש עתה בידה להגשים את מטרותיה, היא נמנעה מפתחת המערכת. הנסיבות השתנו בשלהי 1952. אך כאשר התכנסו מוסדות הקיבוץ הארצי בדצמבר 1952 לדון במשפטו של מרדכי אורן בפראג, הכלים להכרעה במאבק היו נכונים.

ההלם של פראג

מרדכי אורן, איש קיבוץ מזרע, שהיה ממנהיגי השמאל במפ"ם וקיבוץ הארצי, נעצר ב-24.12.1951 בפראג, בדרכו מברלין לאוסטריה, במסגרת מעצרים המוניים של הקבוצה שתכונה בהמשך קבוצת סלנסקי. עם מעצרו הטביע המשבר של המפלגות הקומוניסטיות במזרח אירופה, שנמשך מסוף שנות הארבעים, את חותמו המוחשי על מפ"ם.

בעקבות שחרור ארצות מזרח אירופה מעול הנאצים, הפקידה ברית המועצות את מושכות השלטון בידי המפלגות הקומוניסטיות המקומיות. הצמרת בכל המפלגות הללו כללה שתי קבוצות של מנהיגים: פעילי המחתרת הקומוניסטית נגד הנאצים

ואישים ששהו במהלך המלחמה בכרית-המועצות. השאלה המרכזית שעמדה לפני המפלגות האלה הייתה שאלת השיקום. בעוד שהנהגת ברית-המועצות טענה שהמטרה הראשונה היא שיקומה של ברית-המועצות ושיקום הארצות האחרות יבוא רק לאחר מכן; היו מנהיגים שדרשו שיקום מקביל. רוב האישים האלה באו מקרב הקבוצה ה'מקומית'. הוויכוח הגיע לשיאו בקיץ 1948, כאשר טיטו, מנהיג יוגוסלביה, הודיע על פירוק הברית עם ברית-המועצות. מרגע זה שליחי ברית-המועצות בכל ארצות מזרח אירופה פתחו במערכה, שמטרתה הייתה לאתר ולחסל אותם המנהיגים, העלולים בעתיד לנקוט צעדים נוסח טיטו. המערכה הקיפה את כל ארצות מזרח אירופה ופגעה בהנהגות של כולן. בין המנהיגים הקומוניסטים שנפגעו היו יהודים רבים, ונזק היה לשליחי סטלין לתאר את המערכה כמכוונת נגד האימפריאליזם המערבי ושליחיו מקרב הציונים. מעצרו של אורן היה הזדמנות ששמחו לנצל. במשפט קבוצת סלנסקי, שהחל ב-20.11.1952, הואשמו חברי הקבוצה כיבוגדים טרוצקיסטים, טיטואיסטים, ציונים... התביעה האשימה את התנועה הציונית כולה שהיא רשת ריגול בשירות האימפריאליזם המערבי.¹⁷

פרסום דברי התביעה נתן אות לפתיחת המשבר שפקד את מפ"ם. עד אז, בהתייחסותיה הפומביות, עברה המפלגה בשתיקה על פרשת המעצרים, למעט אזכורים בעיתון על המשמר בדבר מעצרו של אורן. בו בזמן שלחה מפ"ם תזכירים למפלגה הקומוניסטית הצ'כוסלובקית, ובהם טענה לחפותו של אורן ולזכותה של מפ"ם כמפלגת פועלים מהפכנית.¹⁸ במישור הרעיוני, מאז ראשית הוויכוח במזרח אירופה, התייצבה מפ"ם באופן עקרוני לצדה של ברית-המועצות.

גישה זו נבעה מראייה עצמית את מהות המפלגה. מאז שנות הארבעים הדגישו כל מרכיבי מפ"ם את הסימטריה בין בניית הסוציאליזם בארץ ובברית-המועצות וראו בעצמם בבואה לברית-המועצות. מאז הצהרת גרומיקו במאי 1947, ראה השמאל הציוני שותפות אינטרסים בין היישוב לבין ברית-המועצות. הוויכוח הרחוק במזרח אירופה הפך, באופן אוטומטי, למשבר פנימי במפ"ם. במרכזו עמד היחס בין הסולידריות הציונית לסולידריות הסוציאליסטית. לראשונה מאז הקמת מפ"ם עלתה במלוא חריפותה הדילמה, אם ההזדהות המלאה עם המפעל הציוני קודמת להזדהות המלאה עם העולם הסוציאליסטי, או להיפך. האנטגוניזם הזה עמד במרכז משפט פראג והייב התייחסות אליו.

המשבר הפנימי במפ"ם התאפיין בחידוד העמדות המסורתיות ובהקצנתן, ועקב קצב האירועים החמיר המשבר וגבה מחיר גבוה מעבר לרצון מחולליו. הוויכוח התקיים מעל הבימות הציבוריות, בתוך המפלגה ובתוך התנועה הקיבוצית. ב-23.11.1952, שלושה ימים לאחר פתיחת המשפט, הופיע בעל המשמר דיווח נרחב ממנו. לצדו הופיע גם מאמר מערכת, פרי-עטו של יערי. הוא התייצב ללא כל סייג

17. מ' קוסיק, משפט פראג, תל-אביב 1985, עמ' 58, 47, 80-85.

18. הוועדה הפוליטית, 23.11.1952, מ' יערי, אש"צ 66.90 (8); תזכיר מפ"ם לממשלת צ'כוסלובקיה, אש"צ 637.90 (6); עדות י' בן-אהרון למחבר, 19.3.1990.

לימינו של מרדכי אורן, ויצא להגנת התנועה הציונית מול מלעיזיה. קו ההגנה בלט במיוחד לאור ההימנעות מתשלום מס־שפתיים לצדק של המדינה הצ'כוסלובקית.¹⁹ ניסוח המאמר נקבע אחרי דיון ממושך בין ראשי התנועות הקיבוציות. מאמר זה פתח את הדיון בהנהגת המפלגה. בדיון נטלו חלק שלוש הקבוצות העיקריות במפ"ם: השמאל, הנהגת הקיבוץ הארצי והנהגת הקיבוץ המאוחד.

השמאל במפ"ם, העירוני והקיבוצי גם יחד, ביטל את הסתירה בין הסוציאליזם לבין הציונות. הוא טען כי הסוציאליזם הוא השקפת עולם מוגדרת, שנוסחה בשלמות על־ידי אנשי התיאוריה הקומוניסטים. לעומתו, הציונות, ככל תנועה לאומית, היא רבת־פנים, ואפשר להזדהות רק עם אגף אחד בה תוך מאבק עקבי נגד אגפים אחרים. ברמה הטאקטית, השמאל שאף לדחות כל ביטוי פומבי של מפ"ם עד שוך הדי המשפט, וכך למנוע את הזעזועים במפלגה.

יערי, שהתייצב נגד השמאל, ניסה לאחוז במקל בשני קצותיו. הוא יצא להגנת הציונות, תוך הבטחת אמונים לעולם הקומוניסטי. לדעתו, אי־אפשר לפצל את הרעיון הציוני, כדרך שהשמאל עשה זאת. לעומת זאת אפשר להישאר נאמן לעולם הקומוניסטי, בלי לקדש את השינויים הטאקטיים הנובעים מצרכיו הפנימיים. בניגוד לפיצול בשורות היחית', נקטו דוברי הקיבוץ המאוחד קו אחיד. הזדהותם עם רעיון הקומוניזם סויגה מראש בגבול הפגיעה בציונות: 'עם כל דבקותנו במשטר הסוציאליסטי, אנו לא יכולים לשמש כתשמיש לצרכיו הוא'. בצד המשמעויות הרעיוניות של שינוי הקו שהוכתב, לדעתם על ידי השמאל, הם ששו לנצל את המשבר לטובת חטיבתם. המאבק בקבוצת סנה-ריפתין החליש את היחית' שפוצלה, ועקב כך חיזק את אחדות־העבודה. משפט פראג העניק להנהגת הקיבוץ המאוחד ולאחדות־העבודה את הכלים, שחסרו להן בעת מאבקן נגד המק"יזם במפ"ם. לעומת כשלונה הקודם, משפט פראג אפשר לחטיבת אחדות־העבודה לחזור למרכז הזירה במפ"ם. לכן הקשיחו דובריה את עמדתם, בדורשם להמשיך בוויכוח עם השמאל תוך הסקת מסקנות ארגוניות.

להנהגת היחית' וליערי בראשה, היו ברורות הסכנות הצפויות מהמשך הוויכוח. מגמתו של יערי, מלכתחילה, הייתה לקבל עמדה מוסכמת ולעצור את הוויכוח, לפני שתיהרס הברית בין העירוניים לקיבוץ הארצי. ייתכן שיערי (ובנקודה זו הייתה חפיפה בינו לבין השמאל) היה מצליח למתן את הוויכוח הפנימי, אך לפולמוס הצטרפו גם גורמים מן החוץ - הממשלה בראשות בן־גוריון ושר החוץ שרת ולצדה מפלגות אחרות. כאשר נפתח בכנסת הדיון על משפטי פראג, הוא הפך מיד להתקפה על דרכה האידיאולוגית של מפ"ם. הדיון בכנסת חשף את הפילוג הפנימי של מפ"ם ואת בידודה בצייבור הרחב.²⁰

19. מאמר המערכת, על המשמר, 23.11.1952; הוועדה הפוליטית, 23.11.1952, מ' יערי, אש"צ 66.90 (8).

20. דבר, 26.11.1952, 30.11.1952; תיאור הוויכוח בסיעת מפ"ם בכנסת מופיע בשני נוסחים של פרוטוקול המזכירות המורחבת של הקיבוץ המאוחד המשלימים זה את זה, 'שיחה על משפט פראג והמצב במפ"ם', בן־אהרון, בריהודה, אק"מ 13/1/9; מזכירות ועדת חוץ, 28.11.1952 בן־אהרון II חו"ל, אק"מ, שם.

על רקע זה הציג יצחק בן-אהרון בשם חבריו את התביעה האולטימטיבית, לסילוק השמאל מהמפלגה, אך הטיל את המשימה על ה'חזית'. אם ה'חזית' תיכשל במילוי דרישות אחדות-העבודה, זו תסיק את מסקנותיה. עמדת אחדות-העבודה גרסה שהדיונים במפ"ם יתקיימו במסגרת החטיבות. מרגע זה הועברו הדיונים לתוך החטיבות ונשאו אופי פרגמטי, במטרה לקבוע את יחסי הכוחות בחטיבה ובמפ"ם כולה.

הקיבוץ המאוחד אל מול 'מצדיקי הדין'

משפטו של אורן היה בעיני הנהגת הקיבוץ המאוחד בו בזמן הוכחה לצדקת עמדותיה ומנוף לשינוי עמדות המפלגה. המשפט הביא אותה לידידים, שאליהם חתרה לשווא מאז ועידת חיפה. בשל בהירות יעדיה ואחדותה הפנימית, מצבה היה פשוט יותר משל שותפיה האחרים במפ"ם. העברת הדיונים למסגרות חטיבתיות הייתה בעיניה לא רק הדרך לאלץ את ה'חזית' להילחם בשמאל, אלא גם אמצעי לליכוד חטיבתה, אחדות-העבודה, שהתפוררה כמשך 1952. היא גיבשה את עמדותיה העקרוניות עוד לפני הגשת האולטימטום, ב-28.11.1952. הנוסחה המוסכמת פסלה את המשפט, כאקט הנוגד את הנורמות הסוציאליסטיות, בהיותו אנטישמי בעליל. בשל כך יש להתייבב נגדו ומול מצדיקיו, גם אם ביקורתם על מדיניות ממשלת בן-גוריון היא מוצדקת. עמדה עקרונית זו תורגמה למישור פוליטי פנים-מפלגתי. הקיבוץ הארצי נדרש לסלק מתפקידיהם את שליחיו, אם הם מקבלים את גירסת פראג. תביעה זו הייתה לתנאי השותפות בין שתי התנועות: 'איננו יכולים להיות פונקציה לקצב של השוה"צ. גם לנו אינטרסים של קיום. ואז אני אומר: בחברות להעמיד את הקבה"א בפני ברירה מחודדת ...'.²¹ רק ל' לויטה חלק על מהלך הדיון ומסקנותיו. החלטות הדיון היוו בסיס למועצת הקיבוץ המאוחד שהתכנסה בשפיים ב-7.12.1952-5. המועצה בשפיים קבעה את יעדיה מרגע פתיחתה: להיות מנוף לשינוי פני המפלגה וחבר פעילה באמצעות ההצהרה. אופי זה נקבע על ידי יצחק טבנקין: 'אנחנו, חברי הקבוץ המאוחד ... כולנו עומדים למשפט. אנחנו הנאשמים והננו גם העדים ... אנחנו הקטגוריים ואנחנו, המאשימים'. הגדרת משפט פראג במושג טעון מן ההיסטוריה היהודית - 'עלילה' - הציגה את 'מצדיקי הדין' כמתנכלים לעמם. טבנקין יצר בדבריו סימטריה רעיונית ונפשית בין מתבולל חסר מולדת, כמו סלנסקי, לבין הנהגת מפא"י. זו האחרונה מתרפסת בפני המערב, בעודה רומסת את התנועה הקיבוצית. בכל דבריו שמר טבנקין על האיזון כלפי שתי התנועות - הקיבוץ המאוחד והקיבוץ הארצי.²² טבנקין וחבריו קשרו בין התנגדותם לתוכני המשפט לבין חרדתם מניצול המשפט בידי מפא"י נגד התנועות הקיבוציות המוגדרות למפ"ם.

21. 'שיחה על משפט פראג' [ללא תאריך], גלילי, אק"מ 19/13.

22. אל מול הדין, דיוני מועצת הקיבוץ המאוחד בעקבות משפט פראג, שפיים, 5-7.12.1952, טבנקין, הוצאת בקבוץ (שבועון הקיבוץ המאוחד), עמ' 3-8.

נאמו חיוק את גאוות חברי תנועתו, שעתה הוכחה לדעתם צדקת עמדתם במפלגה. מועצת שפיים התמקדה במשמעויות ארגוניות של העמדת הרעיוניות. שידוריה לקיבוץ הארצי היו ברורים: ה'חזית' והקיבוץ הארצי, אם הם מעוניינים בהמשך השותפות, חייבים להיפטר, ומיד, מקבוצת סנה. הקיבוץ המאוחד במועצתו הצהיר, כי לא יאפשר כל טיוח וכל פשרה בתוך ה'חזית'. הוא העביר את הכדור למגרשו של הקיבוץ הארצי. הגשמת הדרישה של הקיבוץ המאוחד התאפשרה במידה רבה בשל צעדי השמאל בעת הדיונים ב'חזית' ובקיבוץ הארצי. טעויותיו של השמאל הקיצוני שחררו את הנהגת הקיבוץ הארצי מן המלכודת שהיא הכניסה את עצמה לתוכה ואפשרו את מפלתו.

הקרב ב'חזית'

מצבם של 'החזית' ושל הקיבוץ הארצי היה מורכב מזה של הקיבוץ המאוחד משום שמוסדות ה'חזית' הפכו לשדה קרב על הגדרת מהות המשפט. לכל משתתפי המאבק היה ברור, שקביעת הקו הרעיוני תקבע את הנהגת החטיבה ואת גורל מפ"ם, בשל עמדתו הנחרצת של הקיבוץ המאוחד. מחיר המאבק היה הפיכת ויכוח רעיוני לקרב מרנטול רסן.

קבוצת יערי, שכללה את ההנהגה הוותיקה של הקיבוץ הארצי, הובסה בדיון ראשוני בהנהלת ה'חזית', שסירבה למתוח ביקורת על התביעה בפראג. למרות שחלק על עמדות ההנהלה, חיבר יערי את הצעת ההחלטה של המפלגה, שהגיש בשמה למוסדות מפ"ם. מעשהו של יערי ביטא את המלכוד, שבו מצאו את עצמם הוא וחבריו. עמדתם כמנהיגים תלויה הייתה, לדעתם, בשמירת אחדות החטיבה, ובהצגתה כלפי חוץ כמתנה מלוכד. לכן למרות המחלוקת, הוצגה הצעתו של יערי כביטוי נאמן לעקרונותיה. בישיבת הוועד הפועל בעין-החורש, שהתקיימה בדצמבר 1952, טען חזן, שהצעה ביטאה 100% נאמנות לעולם הסוציאליזם, לציונות, על כך שאורן חף מפשע. במלכודה שאפה הנהגת הקיבוץ הארצי לשתק את ההנהלה ה'חזית', עד שישונה הרכבה, ובינתיים להעביר את הוויכוח למוסדות הקיבוץ הארצי, שבהם היא שלטה. היא העריכה כי ה'חזית' ברובה המכריע, תתייצב בסופו של דבר מאחורי הקו שיתקבל בקיבוץ הארצי. בהופעתו בוועד הפועל נימק חזן טאקטיקה זו: 'יש חלוקי דעות רציניים ... והדבר הביא לידי כך שלא קיימת כיום הנהלת ה'חזית' ... בעין המפרץ הגעתי למסקנה שהכל שייך לקב"א ולמועצותיו'.

כניעתו הזמנית של יערי הבטיחה שביתת נשק בחטיבה, אך חידדה את היחסים עם הקיבוץ המאוחד. בניגוד לעמדת יערי-חזן, שדרשו להגיע להצעה מוסכמת עם אחדות העבודה, עמד השמאל על דעתו, שעדיפה מפ"ם ללא הקיבוץ המאוחד מאשר 'חזית' מפולגת. מאחר שהוחלט לזמן את מועצת ה'חזית' ערב כינוס מועצת המפלגה, ניסתה הנהגת הקיבוץ הארצי להבטיח עד אז את שליטתה בתנועה, וכך לכבוש מחדש את ה'חזית'. הזירה שבה בחרה ההנהגה להשגת יעד זה הייתה הוועד הפועל של הקיבוץ הארצי. הראשונה בישיבותיו הרצופות והמרתוניות התקיימה

החורש עוד ביום כינוסה של הנהלת ה'חזית'. הישיבה הסתיימה בהכרעה ברורה, שהנהגת הקיבוץ הארצי לא תסבול את עמדות השמאל; אך ההחלטה הייתה עקרונית, ללא תרגום אופרטיבי.²³ משמעות ההחלטה הייתה תמיכת הקיבוץ הארצי בצעדי הנהגתו, בלי לקבוע הטלת סנקציות על המתנגדים לצעדים אלה. רוח הדברים הייתה ברורה: אף כי ראשי השמאל נשארו בתפקידיהם, הם נמצאים שם בתנאי של 'התנהגות טובה'.

מועצת ה'חזית' התכנסה ב־6.12.1952-5 בגבעת־חביבה, במקביל למועצת הקיבוץ המאוחד. חשיבותה נעוצה בעובדה, שקבוצת יערי שאיבדה את השליטה בהנהלה, השיבה לעצמה את השליטה ב'חזית'. במועצה בלטו שלוש קבוצות: השמאל, ה'מפשרים' וקבוצת יערי-חזון. השמאל דרש אולטימטיבית הזדהות עם המשפט, ופסל כל התערבות של אחדות־העבודה בענייני ה'חזית'. ה'מפשרים', בהנהגת ברזילי, אף כי קיבלו את עמדת יערי, התנגדו לכל סילוק מן התפקידים המפלגתיים בשל עמדות נושאייהם. הצעת יערי-חזון-יצחקי הייתה קרובה לעמדות הקיבוץ המאוחד, והצהירה על השאיפה להמשיך במשא ומתן עם אחדות־העבודה.²⁴ למרות שניצחונה של קבוצת יערי היה דחוק, דרש יערי שינויים בהרכב הנהלת ה'חזית'. המיעוט (56 איש) מתוך 265 סירב להשתתף בדיון ונמנע מהצבעה.²⁵ בכל הצבעות מועצת ה'חזית', מול גוש ההנהגה, המורכב ברובו מנציגי הקיבוץ הארצי, התייצבו קבוצות מפוצלות של תומכי השמאל ונמחצו. למחרת מועצת ה'חזית' צורפו להנהלת חזית־הליכוד שלושה חברי הקיבוץ הארצי ושני עירוניים, כולם נאמני יערי, ויצרו בכך רוב אוטומטי לצעדיה של ההנהגה.

המועצה השמינית של מפ"ם

נצחון קבוצת יערי היה תנאי הכרחי, אך לא מספיק, לשינוי פני המפלגה. ההכרעה בתחום מוסדות המפלגה יכלה ליפול רק במועצתה. מועצת הקיבוץ המאוחד בשפיים ומועצת ה'חזית' בגבעת־חביבה, שנערכו במקביל, נועדו לגבש הצעות חטיבתיות למועצת המפלגה. עוד טרם כינוסה ניסו יערי וחזון לגבש חזית משותפת עם ראשי הקיבוץ המאוחד, אך נכשלו.²⁶ מועצת מפ"ם התכנסה ב־8.12.1952 בתל־אביב בדלתיים סגורות. מן הרגע הראשון ברור היה שראשי הקבוצות גיבשו אסטרטגיה שנועדה לשרת לא את מפ"ם, אלא את קבוצותיהן. הן השמאל והן הנהגת הקיבוץ המאוחד - כל אחד מסיבותיו - לא היו מעוניינים בפשרה ורצו להפוך את המועצה לזירת מאבק. הקיבוץ המאוחד ראה בכך הזדמנות לפלג את ה'חזית', ובדרך

23. הוועד הפועל, 2.12.1952, עין־החורש, אש"צ 5.10.5 (15).

24. "טובין למשלחת פריס, 9.12.1952, אש"צ, הלשכה באירופה, פריס 1953-1952.

25. הצעות בכינוס ה'חזית' בגבעת־חביבה, 6.12.1952, ארכיון העבודה [אה"ע] IV/104, אידלברג (56).

26. 'חשבון נפש של חברי אה"ע במפ"ם', 16.12.1952, מ' יערי, אק"מ 13/יא/2.

זו להפוך את חטיבתו לגורם דומיננטי במפ"ם. השמאל רצה לאלץ את כל מרכיבי ה'חזית' להתייצב מאחוריו. הנהגת ה'חזית', שנשלטה על ידי נאמני יערי-חון, חששה שהמשך דיוני המועצה אכן יביא להגשמת יעדי הקיבוץ המאוחד והשמאל גם יחד: ה'חזית' תתפצל ותישאר בשליטת השמאל. לכן היא לחצה להפסיק את הישיבה, עד אשר ועדה מתמדת, שנבחרה על ידיה, תגבש את החלטות המועצה. רק אז יכונס המושב השני של המועצה. נציג השמאל, אלעזר פרי (איש מרחביה, עורך על המשמר), שהתנגד למהלך, סירב להשתתף בוועדה. אפשר שהייתה זו הראשונה בשגיאות הטאקטיות של השמאל.²⁷

דיוני החטיבות, שנועדו לגבש את הצעות הוועדה, רק הקצינו את העמדות והגבירו את הפחדים. כל גורם חשש שהוא עלול לשלם את מחיר הפשרה. השמאל, שידע שיהיה קורבנו של כל הסדר, ניסה למנוע את סילוקו על ידי כך שהכריז על הסתלקות חבריו מפעילות במפלגה.²⁸ חלקו של השמאל היה ניכר במנגנון המפלגה, וראשי השמאל הניחו שאיום של שיתוק המפלגה יביא לנסיגת מתנגדיו.²⁹ בהתחדש המועצה ב-24.12.1952 הציג יערי את נוסח גילויי-הדעת, ששילב את עמדות הנהגות של שתי התנועות הקיבוציות.³⁰ בשאלת עתידו של סנה נמשכו חילוקי הדעות. עמדת אחדות-העבודה באה לביטוי בהודעתו של אהרון ציזלינג (איש עין-חרוד, ממנהיגי הקיבוץ המאוחד):

אין מ' סנה יכול לשמש נציג של מפ"ם ואין אנו מכירים בו עוד כנציג מפלגתנו. כל עוד יקוימו ע"י ה'חזית' ... סמכותם של מצדיקי דין פראג ... לא נראה עצמנו חייבים במרותו של הרוב הכולל בתוכו.³¹

אך בהצבעתה העדיפה אחדות-העבודה לא לממש את איומיה לדחות את ההצעה, ורק השמאל הצביע נגד גלוי הדעת. חבורת פעילי ה'חזית', בהנהגת אברמק ליפסקר (איש בית-אלפא, מזכיר סניף תל-אביב) ושמחה פלפן (איש גן-שמאל, המזכיר הארגוני של מפ"ם) שחלקו על נוסח גילויי-הדעת, אך לא רצו להפר את אחדות ה'חזית', נמנעו. בהצבעה על החלטת המועצה תמכו 232 צירים מקרב נאמני הנהגת ה'חזית' ואנשי אחדות-העבודה, 49 התנגדו ו-7 נמנעו. הן המתנגדים והן הנמנעים באו מקרב השמאל של ה'חזית'.³²

הנהגת הקיבוץ הארצי ניצחה לכאורה את האופוזיציה הפנימית ב'חזית', אך לנצחון

27. פרי, ריפתין ואחרים ליערי, תל-אביב, 29.12.1952, אש"צ, הלשכה באירופה, פריס 1952-1953.

28. פרי, ריפתין ואחרים ליערי, תל-אביב, 15.12.1952, אש"צ 7.95 א4(2); ליפסקר ופלפן למ' יערי, שם, אש"צ 7.95 ב4(2).

29. מזכירות סניף לוד ליערי, 15.12.1952, אש"צ 7.95 א4(2).

30. המועצה השמינית של מפ"ם, תל-אביב, 24.12.1952, יערי, אש"צ 1.69.90(1).

31. 'החלטות מפ"ם במועצה ...', הודעת ציזלינג, על המשמר, 26.12.1952.

32. המועצה השמינית של מפ"ם, 24-25.12.1952, שמחה פלפן (יו"ר הישיבה), אש"צ 1.69.90(1).

זה היה טעם מר. בעיני החברים מן השורה הייתה זו כניעה לאחדות-העבודה, תוך הפקרת חלק מן החטיבה. השמאל הצליח לשתק את המפלגה, והמשך המצב סיכן את קיומה. לכן הייתה הנהגת הקיבוץ הארצי חייבת לתרגם את נצחונה הפורמאלי למצב בר-קיימא, בטרם תהיה לשמאל שהות להתאושש. משימה זו העסיקה אותה במשך החודש שלאחר המועצה השמינית. השמאל ב'חזית' מצא את עצמו במלכוד ללא מוצא. כניעתו לתכתיבי הרוב ב'חזית' הותירה אותו במפ"ם, אך הוא נשאר תלוי בחסדי הנהגת הקיבוץ הארצי. החרם שהטיל על הפעילות, שנועד להוכיח את חיוניותו למפלגה, גרר את סילוקו מבסיס כוחו. לכור בין שתי האופציות, הלך השמאל מטעות לטעות, כשכל אחת מהן מנוצלת על ידי הנהגת הקיבוץ הארצי. גם נסיון הפריצה מהמלכוד הוביל, כמו בטרגדיה יוונית, לסופו כגוף מאורגן.

הטיהורים בקיבוץ הארצי

החלטת מועצת מפ"ם שפסלה כל הסתייגות מהציונות, יצרה מסגרת רעיונית מחייבת ובכך העניקה הן גושפנקה לפעילות הקיבוץ הארצי והן הגדרת יעדים לפעילות זו. ההנהגה ראתה את עצמה זכאית לפעול נגד אלה שהתנגדו להחלטות המועצה. גישה זו מעוררת שאלות בתחום הדמוקרטיה המפלגתית במפלגה שקיבלה עליה מראש רבגוניות רעיונית, בשל קיום החסיבות. הנהגת הקיבוץ הארצי הייתה חייבת לבנות מבנה רעיוני המצדיק את הפעילות נגד השמאל, בלי לפגוע בחסיבות הקיימות. הנמקת הפעילות הייתה סכנה לקיום מפ"ם בכלל והקיבוץ הארצי בפרט. בעוד שלדעת חזן ויערי, הוכח בעבר כי אחדות-העבודה לא סיכנה את הקיבוץ הארצי, הרי השמאל היווה סכנה לקיומו. חזן ביסס את הקו על האנלוגיה למדינות מזרח אירופה:

בשבילי השוה"צ זוהי דמוקרטיה עממית בדרך. לדמוקרטיה עממית זו יש זכות לקיום ... דרושה החלטיות - החלטה נחרצת להגן על השוה"צ ... אפשר להתרגל לכל רעל טיפין, טיפין, אבל מוכרחים לגמור את זה בבת אחת ומיד ... התנועה צריכה להיות דיין.

מאחר שהשמאל מגן על צ'כוסלובקיה, ומצדיק את צעדיה, אין הוא יכול להתנגד לצעדי הרוב, הרוצה להגן על הקיבוץ הארצי. יערי העדיף לבנות את הנחותיו על המסורת של אחדות המחשבה, שבהעדרה תיהרס התנועה: 'את הבית שלנו לא ניתן להבעיר ... היו נאמנים לעצמכם, חברים, והיו חזקים. כל יד שתורם נגדנו - תקוצץ'.³³

חזן ויערי ניצבו בפני הדילמה הנצחית של הנהגת הקיבוץ הארצי. כל עוד רובו של הקיבוץ הארצי לא התייצב מאחורי ההנהגה, ההנהגה הייתה מנועה מצעדים מעשיים.

33. הוועד הפועל, שריד, 31.12.1952, י' חזן, אש"צ 5.10.5(15).

לכן הביצוע ומועדו היו תלויים בקצב השכנוע של החברים בקיבוצים. רק לאחר תהליך ממושך זה יכלה ההנהגה לבצע צעדים מעשיים נגד השמאל. קו זה של הקיבוץ הארצי, מורשת היותו גוף המורכב מבוגרי תנועת הנוער, הכתיב את קצב הפעילות של ההנהגה ואת אופיה של פעילות זו. הוא היה שונה לחלוטין מאופיו של הקיבוץ המאוחד והבדלי אופי אלה מסבירים את קצב שינוי העמדות בשתי התנועות הקיבוציות.

לצד הפסיכולוגיה התנועתית פעל אצל ההנהגה גם שיקול טאקטי. ההנהגה האמינה, שבסופו של דבר האופוזיציה השמאלית תתפורר; ומאחר שהזמן פועל לטובת ההנהגה, רצוי לדחות את ההכרעה. דוברי השמאל ניסו להתגונן בטענה, כי האנלוגיה של חזן היא שקרית, וכי ההנהגה בצעדיה הורסת את הרעות השומרית ועמה את הקיבוץ.³⁴ אך הקריאה הייתה לשווא. ההנהגה גמרה אומר לחסל את המיעוט השמאלי, כדי להשתחרר מחיבוך של השמאל:

כאשר יהודי זה [סנה] פרנס כך את העולם היהודי והביא את השוה"צ ואת מפ"ם לידי דיסקרדיטיוזיה שלמה, עד כדי כך שמגרשים אותנו מכל מקום - וקובה [ריפתין] קבל זה בתענוג רב ולא התקומם נגד זה. פתאום שמעו את מפ"ם: אני מאיר - מפ"ם, אני השוה"צ, ואני מבטא את דרכה ההסטורית של השוה"צ, הזכרתי שלמען ציון לא נחשה ונלך בצעדים מאושיים לעולם הקומוניסטי עד שנראה אור גדול.

מעבר לפתוס הייתה בדברי יערי חזרה להגדרה ישנה של עקרונות שלמענם ובשםם הוחלט לחסל את השמאל. רובו של הוועד הפועל התייצב לצד ההנהגה. רק קבוצה קטנה, בראשותו של ישראל ברזילי, ניסתה למנוע את הקרע.³⁵ עד לראשית 1953 סולקו ראשי השמאל מתפקדיהם. אם נמשך הוויכוח הרעיוני בצמרת הקיבוץ הארצי, מסרתו האמיתית הייתה להכריח את הנהגת השמאל להודות בטעותה. מגמה זו באה לביטוי בפתק מחזן לריפתין:

... קובה - ... אך עוד יותר אני מצטער על כך, שאין לך אומץ להודות בכך שטעית והטעית בפורך אשליות שוא לגבי הסיכויים לשינוי עמדותינו ע"י עולם המהפכה לגבי הציונות ... אתה מתרעם עלי מדי פעם בפעם שאני אינני מודה בטעויות ותובע זאת ממך ... אין זה יותר חטא מצדי, שבמשך דרכי הארוכה בתנועה היו לי פחות טעויות מאשר לך, חזן.³⁶

בניית התשתית הרעיונית וחיסול הנהגת המיעוט השמאלי אפשרו את העברת המאבק לתוך הקיבוצים ואת חיסולו המלא של השמאל בקיבוץ הארצי. כבר בראשית

34. הוועד הפועל, מעברות, 4.1.1953, א' כהן, אש"צ 5.10.5 (15).

35. הוועד הפועל, גבעת-חביבה, 16.1.1953, מ' יערי, ש' אשל, אש"צ 5.10.5 (15).

36. חזן לריפתין (אין תאריך), אש"צ 1.2.95 (14).

הוויכוח החליט הוועד הפועל, כי מי שאינו מקבל את חפותו של אורן, מוכרו כסוכן מק"י (וסביר שהיה איש מק"י מוסווה) ויורחק מקיבוץ.³⁷ לפי החלטה זו, שלושה חברים סולקו מקיבוציהם. לפעילות מעין זו התלוותה מערכה תעמולתית מבית-מדרשו של סטלין. כמותו האמינה הנהגת הקיבוץ הארצי, כי האופוזיציה אינה נעלמת, אלא יורדת למחתרת. העדרה אינו מעיד על חיסולה, אלא על כשרון חבריה להסתתר. אנשי השמאל בקיבוץ הארצי יודרכו על ידי שליחי מק"י, למודי נסיון העבר. כדי להתמודד עם אנשי המיעוט הגלויים והנסתרים, דרשו עתה ראשי הקיבוץ הארצי שכל חברי הקיבוצים יתייצבו מאחורי שלושה סעיפים:

- א. הקבוץ מתייצב מאחורי החלטות מועצת החזית והמפלגה בקשר למשפט פראג.
- ב. הקבוץ קובע שחובת ההתייצבות מאחורי החלטות החזית והמפלגה היא חובתם המוחלטת של כל חברי הקב"א. הקבוץ עומד על בסיס קיום הקולקטיביות הרעיונית של הקבוץ הארצי וקבלת מרות התנועה, החזית והמפלגה.
- ג. הקבוץ שולל כל פעולה סיעתית בקבוץ, בקב"א ובחזית.³⁸

המיעוט, שנכון היה לקבל את הדרישה למרות התנועה, ניסה להניא את הוועד הפועל ממגמת הטיהורים. אך מאמציו היו לשווא.³⁹ שני גורמים הופקדו על ביצוע משאל העם ברחבי הקיבוץ הארצי: ברמה התנועתית, חברי המזכירות חויבו להשתתף בדיוני הסיכום בקיבוצים.⁴⁰ ברמת הקיבוץ הבודד האחריות לביצוע הוטלה על מזכירי הקיבוצים, אשר לצורך זה הוכרו כ'מייצגים של קבוציהם בועד הפועל ושל הקב"א בקבוציהם'.⁴¹ מינוי המזכירים מעיד על החשש ממתנגדים נעלמים בתוך הקיבוצים. נוסף לכך, הייתה זו דרך לקשור את הנהגות הקיבוצים לקו הרעיוני, הפוליטי והארגוני שנקטה המזכירות. במשך כחודשיים התנהלו בקיבוצים דיונים, שסופם ההצבעה על שלושת הסעיפים. מזכירות הקיבוץ הארצי, מתוך הכרת המצב בקיבוצים ומתוך אופי הסעיפים, ייחסה משקל שונה להתנגדות לסעיפים השונים. המתנגדים והנמנעים בסעיף 1 הוכרו כמבטאים דעה לגיטימית, אם כי לא רצויה. המתנגדים הן בסעיף 2 והן בסעיף 3 נחשבו לעוזבי מפ"ם והקיבוץ הארצי. אלה שהתנגדו בסעיף 2, אך נמנעו בסעיף 3, נחשבו כמעוררים מבחינה פוליטית ורעיונית ונדרשו לעבור משאל שני, אישי.

37. מזכירות הוועד הפועל, חוזר מס' 86, מרחביה, 7.12.1952, אש"צ, הלשכה באירופה, פריס 1953-1952 ומזכירות הוועד הפועל, מכתב חוזר מס' 92, מרחביה, 21.12.1952, אש"צ 13.10.95(3).
38. השבוע בקיבוץ הארצי, 8.1.1953, עמ' 2.
39. הוועד הפועל, מעברות, 4.1.1953, הצעות פרי לסיכום הבירור, אש"צ 16.10.5(1).
40. כינוס מזכירי הקיבוצים, השבוע בקיבוץ הארצי, 15 (15.1.1953), עמ' 1.
41. הוועד הפועל למ' יערי, 7.1.1953, אש"צ 7.95(15).

הקבוצה האחרונה נפסלה לכהן כמזכירי קיבוצים וכמחנכים. אף כי כמעט כל חברי הקיבוץ הארצי קיבלו את קו הנהגת התנועה, בארבעה קיבוצים היה רוב לנמנעים בסעיף האחרון.⁴² בשני קיבוצים - כרמיה והראל - היה רוב ברור וכולט למתנגדי הקו של הנהגת הקיבוץ הארצי.⁴³ בכל קיבוץ התקיימה מערכת התקשוריות מסועפת, הנשענת על קבוצות חברתיות מוגדרות ובעלת מנהיגות מוכרת. גם השמאל נבנה באופן דומה. נוסף לגרעינו הקשה הוא כלל אוהדים רבים שהודהו עמו רעיונית, אך ללא מחויבות ארגונית. סביר שפריפריה זו נרתעה נוכח הלחץ שהופעל עליה. מתוך כך אפשר להניח, שמתנגדי הסעיפים במשאל העם שנערך בקיבוץ הארצי היו בעיקר הגרעין, שנהנה מתמיכה רחבה יותר, שלא באה לביטוי בהצבעות.

לגרעין הקשה הזה הוצגה ברירה חרימשמעית: להפסיק את ההתנגדות או לעזוב את הקיבוץ. גם לאחר קבלת הדין אנשי השמאל נשארו חשודים בעיני הממסד. מי שלא הודהו לחלוטין עם הקו של הקיבוץ הארצי אך נשאר בקיבוץ, נגזרו עליו שתיקה וניתוק מפעילות. עוצמת התגובה נבעה מאובדן יכולת הפרדה בין התארגנות חברתית מקומית לבין התארגנות פוליטית. חוסר הבחנה זה נבע מהיות התארגנות פוליטית בקיבוץ ביטוי לקשרים חברתיים, ובשל תרגום מתחים חברתיים מקומיים לעמדות רעיוניות.

המקרה של קיבוץ כרמיה היווה המחשה לחיבור בין התארגנות חברתית מקומית לבין ההתארגנות של תומכי סנה. כרמיה נוסד עם צירוף גרעין תוניסאי לגרעין צרפתי ותיק יותר. הצרפתים, שהתנגדו לאיחוד המוצע, דרשו כתנאי קבלה שהות של שישה חודשים בהכשרה, בידעם שאין כמעט יוצא תונים העונה לתנאי זה. בצד להם פנו התוניסאים באמצעותו של יי' לוזון מדין, מדריכס, למוסדות הקיבוץ הארצי. התנועה התייצבה לימין התוניסאים וכפתה איחוד על הצרפתים. בקיבוץ, לאחר עלייתו על הקרקע ב-1950, שרר מתח בין הצרפתים השמאלנים, בעלי היכולת האינטלקטואלית, לבין התוניסאים המושפלים. הצרפתים ביטאו את ערנותם הפוליטית במסגרת פעילות פוליטית באשקלון ובתמיכתם בשמאל של ה'חזית'. בפרוץ משבר פראג, הם התבטאו במכתב חריף ליערי, ש'לא היתה ולא תהיה אנטישמיות בארצות הסוציאליזם'. התוניסאים, הנתמכים ביחסים פנים-קיבוציים על ידי מזכירות הקיבוץ הארצי התייצבו לימינה במאבקה נגד סנה, והפכו בכך את הוויכוח החברתי הישן בכרמיה לפולמוס פוליטי. בשיחת-הקיבוץ המכרעת, הופיע יי' חזן לצד התוניסאים, בהעניקו לסכסוך המקומי משמעות כלל-תנועתית. במשאל התייצבו הצרפתים ברובם נגד עמדות הקיבוץ הארצי בצעד שגרם למוכירות הקיבוץ הארצי להפעיל לחץ כבד על 'סוסי' כרמיה. לקיבוץ נשלחה פלוגת עזרה ממשמר-העמק, ובעזרתה הורחקו ה'סוסיים' ממקומות עבודה. במקביל נסגרו בפניהם דלתות שיחת-הקיבוץ. בשיחת-הקיבוץ בהשתתפות חזן, שדנה בגורלם, ללא נוכחותם, הוחלט על הרחקתם מכרמיה. 22 מגורשי כרמיה פתחו בשביתת-רעב, בדרישה להחזירם

42. הוועד הפועל, משמר-העמק, 15.2.1953, החלטות, יי' חזן, אש"צ 6.10.5(2).

43. רפרנדום של קיבוץ הארצי, אש"צ 4(6).5.

לקיבוץ. בתום הפרשה סיכמו אותה כך בוועדת-החברה של הקיבוץ הארצי: 'אנשים שתמכו בנו במערכה אינם מבוססים מבחינה אידיאולוגית - עשו זאת בחוש או מתוך ניגוד חברתי לסנהייסיטים'. מחיר גידוש הצרפתים מכרמיה התברר במשך שנת 1953: הקיבוץ הידלדל אינטלקטואלית ונותר ללא כוחות המסוגלים לקחת חלק בהנהגתו ובניהולו.⁴⁴

הקמת חטיבת-השמאל

החלטות המועצה השמינית של מפ"ם והמאבק בתומכיו שכנעו את סנה כי ימיו ב'חזית' ספורים. עוד טרם נעילת המועצה ננעלו בפניו דפי על המשמר. הסתלקותו של י' ריפתין מתפקיד המזכיר המדיני של מפ"ם התמירה אף יותר את מצבו. כאקט של התרסה וכצעד שנועד לקבץ את כל תומכיו במפ"ם פרסם סנה בהדור (בטאון מפא"י) ובקול העם (בטאון מק"י) את המאמר שהחרים על המשמר.⁴⁵ בהעדר כל אפשרות אחרת ניסו סנה וחבריו להיאבק בתוך ה'חזית', בהניחם, שהשתיכותם אליה היא התסימה היחידה לדרישת אחדות-העבודה לסילוקם. נסיונה של קבוצת סנה להיאבק בתוך ה'חזית', תוך בדיקת גבולות התמרון, הגיע לסיומו ב-13.1.1953. ביום זה פורסמה ברחבי העולם הידיעה ממוסקווה בדבר מעצרה של קבוצת רופאים, כמעט כולם יהודים, בעוון רציחת מנהיגים סובייטים. להאשמת 'הרוצחים בחלוק לבן' התלוו נימות אנטישמיות בולטות יותר מאלה שבמשפט פראג. פרסום הידיעה העמיד באור חדש את כל טיעוני קבוצת סנה נגד האשמתו של הקומוניזם בנשיות אנטישמיות. סנה הגיע למסקנה, כי אינו יכול להישאר במעמדו הקודם והחליט לתקוף. הוא החליט לצאת למאבק. ב-13.1.1953, הוא ושני חבריו, אדולף (אברהם) ברמן ופ' טובין, הודיעו לוועדה המרכזת של מפ"ם על הקמת חטיבה חדשה במפלגה, שנקראה בשם חטיבת-השמאל.⁴⁶

משה סנה הגיע ארצה דרך וילנה בתחילת מלחמת העולם השנייה. הוא עזב את

44. פרשת כרמיה מבוססת על התעודות הבאות:

1. י' לוזון למחלקת החברה, 21.10.1948, דן, אש"צ ה.4.20.3. מחלקת החברה, התכתבות 1952-1941.
2. י' גוגנהיים (בשם מזכירות כרמיה) ליערי, 14.12.1952, אש"צ 7.95 ב(2).
3. מחלקת החברה, מחברת י' בן-חורין, אש"צ, ה.5.20.3.
4. שם, מחברת ישיבות המחלקה של פרידה כ"ץ, 10.11.1953.
5. הודעת ועדה יוזמת נגד נישול עובדים מעל אדמתם בגלל דעות פוליטיות, אש"צ ה.3.75.3.
6. שם, הודעת מזכירות הקיבוץ הארצי ומזכירות קיבוץ כרמיה בעניין שביתת-רעב של עוזבי כרמיה, 22.4.1953 [צ"ל 22.3.1953].
7. פרוטוקול שיחות קיבוץ, ארכיון כרמיה.
45. הדור, 8.12.1952.
46. סנה, ברמן ופ' טובין לוועדה המרכזת, תל-אביב, 13.1.1953, אש"צ 32.90 ב(5).

וילנה תוך כדי הכרזה, כי יהדות פולין הגיעה לקצה ויש להתחיל מחדש.⁴⁷ עמדה זו אפיינה אותו במשך כל חייו הפוליטיים – מעברים חדים, תוך ניתוק מקשרי העבר. למפ"ם הגיע סנה כאוהד של אחדות-העבודה. יחסו לברית-המועצות נבע, באופן יוצא דופן, מדאגתו לעתיד האומה. סנה, מאז תנועת המרי העברי, ראה באנגליה ובארצות-הברית את יורשי גרמניה הנאצית. כפי שברית-המועצות הצילה את העם היהודי מציפורני הנאציזם, כך היא תציל אותו היום מציפורני יורשיו. סנה הציג עמדה עקרונית זו כבר בוועידת היסוד של מפ"ם בינואר 1948, וחזר עליה לעתים קרובות במפגשים פנימיים בתוך המפלגה. ההזדמנות האחרונה שניתנה לו בתוך מפ"ם להציג את גישתו הייתה הופעתו במושב הפתיחה של המועצה השמינית, כאשר הציג סנה לא רק את השקפתו, אלא אף את מעמדו האישי באותו הקשר. סנה ראה את עצמו כחוזר, במציאות של מלחמת העולם השלישית, על דרכו של וייצמן במלחמת העולם הראשונה: יוצר החיבור בין המעצמה המנצחת לבין הציונות. כל צעדיו נועדו לשרת יעד זה ונראו דרך הפריזמה של תפקידו בהיסטוריה.⁴⁸

במציאות של שיתוק מנגנון המפלגה והעברת רוב סמכויותיו לחטיבות, הייתה הוועדה המרכזת של מפ"ם הגוף המינהלי היחיד במפ"ם. היא הייתה מורכבת מראשי החטיבות, ונטלה על עצמה סמכויות ביצועיות ותחקיקתיות גם יחד. הוועדה לקחה בידיה את תפקיד המאבק בסנה ובחטיבתו. בישיבתה ב-13.1.1953 הוחלט בצעד יוצא דופן, לפרסם ברבים את החלטותיה, שבמרכזן הדרישה לכבד את מרות המפלגה.⁴⁹ בעוד שההחלטה דוחה את דרישת אחדות-העבודה היא מאימת על סנה ותבריו בסנקציות אם לא יסוגו מדרישתם להקים את חטיבת-השמאל.

לנוכח כפילות זו, החליט סנה להגיב ולפעול ראשון. ב-17.1.1953, ערב הכינוס שזומן ל-18.1.1953, פרסמה חטיבת-השמאל את גילוי-הדעת מטעמה. בפרסומה היא הציגה את עצמה כיורשת ה'חזית', שהגיעה למבוי סתום בגלל בגידת מנהיגיה. חטיבת-השמאל הציגה את עצמה לא רק כאלטרנטיבה לחזית-הליכוד, אלא כאלטרנטיבה למפ"ם כולה.⁵⁰

הופעת החטיבה כגורם עצמאי ונפרד מן ה'חזית' הקלה את מלאכתם של מנהיגי הקיבוץ הארצי. גילוי-הדעת של סנה גרם לשינוי הטאקטיקה של הנהגת ה'חזית'. במקום המאבק הפנימי, המחייב את חסימת התערבותה של אחדות-העבודה בענייני ה'חזית', עתה היה אפשר ורצוי לשתף פעולה נגד סנה. אחדות-העבודה, שנכנתה לכאורה מחולשתה של ה'חזית', חששה כי השארותו של סנה במפ"ם עלולה להיות

47. ההנהגה הראשית לוועד הפועל של הקיבוץ הארצי, וילנה 9.11.1939, אש"צ 28.3(2).

48. לגבי עמדותיו של סנה בסוגיות אלה ראה: ועידת האיחוד, הוצאת מפ"ם, תל-אביב 1948, עמ' 43; מ' יערי לצבי לוריא, 6.7.1950, אש"צ 7.95 (1); המועצה השמינית של מפ"ם, 24.12.1952, סנה, אש"צ 1169.90 (1); "טובין למשלחת באירופה", 29.12.1952, אש"צ, הנהגה העולמית, לשכת פריס, 1952-1953.

49. 'החלטות הוועדה המרכזת של מפ"ם בעניין מרות ומשמעת', על המשמר, 14.1.1953.

50. חטיבת השמאל במפ"ם, גילוי-הדעת, 17.1.1953, אש"צ 32.90 (5).

בעוכריה. שתי ההנהגות ראו כאינטרס חיוני שלהן את חיסול חטיבת-השמאל. מגמה זו בוטאה בהחלטת הוועדה המרכזת מ־19.1.1953, המכריזה כי

אין לסייעת מ' סנה, הקוראת לעצמה 'חטיבת השמאל' זכות קיום בקרב מפ"ם לא מבחינה רעיונית ולא מבחינה ארגונית - והיא חייבת להתפרק מייד. החברים שהתארגנו בקבוצה זאת נכחרו למוסדות המפלגה ולתפקידי יצוג ע"י המפלגה, חדלים לייצג את שולחיהם מבחינה רעיונית ומבחינה ארגונית גם יחד.⁵¹

למרות לשונה התקיפה הוועדה המרכזת נרתעה בהחלטותיה מן הצעד הסופי - הוצאתם של סנה וחבריו משורות המפלגה. רצונה היה לדחוק את סנה לפרוש ממפ"ם בשל חוסר יכולתו להישאר בה. כל צעדי הוועדה הובילו עתה ליצירת מצב בלתי-אפשרי מבחינתו של סנה. כאשר נפתחה המועצה התשיעית של מפ"ם ב־28.1.1953, מול חברית של הרוב ב'חזית' ובאחדות-העבודה ניצבו רק שרידי השמאל, שידעו כי חריגתם מן הקו המוגדר ברורות תביא לסילוקם מן המפלגה. בהרכב זה של המועצה הדרך הייתה פנויה להצבעה על קבלת ההחלטות הבאות:

- א. המועצה [בהחלטותיה] אישרה את החלטת הוועדה המרכזת מ־26.1.1953 להוציא משורות המפלגה את סנה וחבריו.
- ב. המועצה החליטה לסלק משורותיה של מפ"ם כל המזדהה או שיזדהה בעתיד עם חטיבת-השמאל.

בהחלטה זו תמכו 228 חברים, התנגדו 22 ונמנעו 9.⁵²

כעבור ימים מספר הודיעה הוועדה המרכזת על הוצאתם ממפ"ם של 19 מתוך 22 המתנגדים להחלטות המועצה שלא חזרו בהם.⁵³ הודעתה זו של הוועדה המרכזת הייתה הפרטום הפומבי האחרון של מפ"ם בנושא תומכי סנה מעל דפי העיתונות. מעתה ואילך תתייחס מפ"ם לחטיבת-השמאל כאל גורם זר ועוין. יחס זה לחטיבת-השמאל נתן משמעות חדשה לתוצאות הרפרנדום בקיבוץ הארצי. אם עד עתה סולקו רק הנאשמים באהרה למק"י, עתה ניתן היה לסלק את כל אנשי השמאל, בגלל הזדהותם עם סנה. המאבק נגדם התנהל הן במישור האדמיניסטרטיבי והן במישור הרעיוני. בגלל הקרבה הרעיונית בין הרוב למיעוט בקיבוץ הארצי, הצריך המאבק הרעיוני טיפול ממושך, ואכן התהליך (שראשיתו במאוס 1952) נמשך עד לראשית 1954.

51. 'סיעת סנה חייבת להתפרק ולהחזיר את המנדטים', החלטת הוועדה המרכזת של מפ"ם מ־19.1.1953, על המשמר, 20.1.1953.
52. 'מועצת מפ"ם אישרה את הוצאת סנה ...', על המשמר, 29.1.1953.
53. 'הוועדה המרכזת של מפ"ם החליטה על הוצאת מ' סנה, א' ברמן ופ' טובין מהמפלגה', על המשמר, 27.1.1953.

חיסול השמאל בקיבוץ הארצי

הקמת חטיבת השמאל הייתה אות לקרב מכריע נגד השמאל בקיבוץ הארצי. המאבק הזה נערך בשתי רמות: בתוך הקיבוצים הבודדים ונגד חברי הנהגת הקיבוץ המזוהים עם השמאל. בקיבוץ, כאמור בקיבוץ הבודד, התארגנות פוליטית קיבלה בסיס חברתי והתארגנות חברתית קיבלה בסיס פוליטי. חיבור זה עורר את חששם של מנהיגי הקיבוץ הארצי וגרם לראיית כל התארגנות של השמאל בקיבוצים כ'מחתרת'. הקמת חטיבת השמאל עוררה חשש, לא בלתי-מבוסס, שהחטיבה תנקוט טאקטיקה מסורתית במפלגות קומוניסטיות, של הקמת תאים מחתרתיים בתוך מפ"ם ובתוך קיבוצי הקיבוץ הארצי. לחשש זה הייתה דינמיקה משלו: הקושי למצוא את ה'מחתרת', היה הוכחה לא להיעלמותה, אלא לכושר ההסוואה שלה, וממנו התחייבה הגברת המאמץ לגילויה.⁵⁴ באופן פרדוקסלי מלחמתו של הרוב בקיבוץ הארצי קיבלה גיבוי דווקא מחטיבת השמאל. החטיבה, בשאיפתה להתבסס כמפלגה, הייתה מעוניינת להצביע על גודל התמיכה בה, גודל שניתן לבדיקה. מספר ידוע של תומכים היה נחוץ לסנה ולחבריו במאבקו במפ"ם, כדי לשמור על המנדט שלו, ובמגעיו עם מק"י. מתוך מגמה זו, בדף מיוחד שהכינה חטיבת השמאל לקיבוצים, נאמר ברורות:

לשמאל יאמר: הודעות עם חטיבת השמאל לא עולה בקנה אחד עם גמגום ותוכניות נפל של מחתרות; שתיקה – פירושה כניעה, גמגום – מחליש את המאבק ומפקיר חברים לדעה. חתימה מאונס מובילה לפרישה מהמערכה וגלישה ימינה. ברור שאין ביכולתך להצטרף אירגונית לחטיבת השמאל, אך מחובתך להביע את השקפתך בגלוי ולמחות על הוצאת חטיבת השמאל מן המפלגה.⁵⁵

נחישות דעתה של הנהגת הקיבוץ הארצי, מדיניותו של סנה בקיבוצים ועצם אופי החיים בקיבוץ – אופי המונע קיומו של מחתרות לטווח ארוך – גרמו לכך שנסיבות, אם היו כאלה, להקים מחתרות סנה'איסטיות בקיבוץ הארצי נעלמו בתוך זמן קצר. שנה וחצי לאחר פרוץ המשבר, בפסח 1954, יכלה ההנהגה להצביע על ארגון מחתרת יחיד של תומכי סנה בקיבוץ הארצי – ארגונו של דב מרון, איש שובל. הדו"ח על הנעשה בשובל, מינואר 1953, תיאר התארגנות רעיונית, אך סתר את הטיעון על קיומה של מחתרת.⁵⁶ בעייתיות של הגדרת מחתרת וכשלון איתורה הביאו את ההנהגה להסתפק בציון השלבים שעלולים להוביל למחתרת:

גם לסיעות יש כמה שלבים. האם אסור לחברים להפגש ולשוחח? ... יש סיעה רוחנית ויש סיעה מאורגנת. יש אנשים המיעצים איך להצביע ... והשלב

54. 'י יערי לבונים שמיר, 19.4.1953, אש"צ 7.95 ב242.

55. 'לשמאל בקבוץ', דף לאינפורמציה, הוצאת חטיבת השמאל (אין תאריך), אש"צ 37.90(5).

56. הוועד הפועל, משמר-העמק, 30.1.1953, ח' שור, אש"צ 5.10.5(16).

השלישי אלה הם האנשים המנצלים את חומת הבטון של פרי ואת הערפל של קובה והם מסתתרים שם ופוגעים בתנועה...⁵⁷

ראיית כל גילוי אופוזיציוני כפתח לשלב מסוכן יותר גרמה לתגובות חריפות מעבר לכל פרופורציה. מספר חברי הקיבוץ הארצי שעזבו בשל עמדתם הפוליטית (חלקם עזבו ודאי מסיבות אישיות, אך תירצו זאת בסיבות אידיאולוגיות) היה בין 160 ל-220.⁵⁸

הוויכוח בשנים 1953-1954 התנהל בשתי רמות. מחד גיסא הופעלו אמצעים אדמיניסטרטיביים נגד החברים מן השורה, ומאידך גיסא, התנהל במקביל ויכוח אידיאולוגי נגד מנהיגי המיעוט. במסגרת מאבק בראשי השמאל נקטה הנהגת הקיבוץ הארצי צעד לא שגרתי. הבמה הרעיונית המרכזית של הקיבוץ הארצי, הדים, נסגרה מסתיו 1952 עד לסתיו 1954, כדי למנוע את פרסומי אנשי המיעוט, שהציפו במאמריהם את המערכת.⁵⁹ בעל המשמר פורסמו מאמריהם אחרי צנזורה ובליווי מאמרי תגובה. דרישה זו נבעה מחשש, שהשמאל בקיבוץ הארצי טרם נכנע והוא מחכה להודמנות לחדש את מאבקיו על דרכו הפוליטית בקיבוץ הארצי ובמפ"ם. ההתמקדות בנושאים אלה נבעה מן ההנחה, שקל יותר לחדש מאבק פוליטי מתוך העיסוק באידיאולוגיה מאשר בכל תחום אחר.

למשבר שפקד את הקיבוץ הארצי בשנים 1953-1954 היו אפיונים אידיאולוגיים מובהקים, שזורים במאבקים כוחניים-פרסונליים. ההנהגה ראתה את מאבקה כקרב על דרכו הרעיונית של הקיבוץ הארצי. בגוף כקיבוץ הארצי, תוכן אידיאולוגי היה בעל משמעות קיומית, בשל הקולקטיביות הרעיונית. בתקופת המשבר היו יערי וחזן תחת סיוט של הישנות תופעות כמו פירוק גדודי-העבודה בשנות העשרים והקיבוצים בנס" ציונה ובנימינה בהם הייתה סטיה קומוניסטית ולבסוף התפוררו, בראשית העלייה החמישית. במאבק אידיאולוגי זה היה שזור גם מאבק כוחני, מאבק שהיה בו, אליבא דהנהגת הקיבוץ הארצי, ערעור על ההנהגה הקיימת מצד ראשי המיעוט. ריפתין הואשם שניסה ליצור מערך חדש שהוא יהיה אחד ממרכיביו במקום ההנהגה הקיימת: 'אתם רציתם לעשות מאיתנו סיעה. במשך שנתיים טענתם, קובה, שלכם רוב - ברגע אחרון ... ביקשנו מנדט מן התנועה'.⁶⁰ אך גם מאבק זה הוצג על ידי ההנהגה כמאבק רעיוני. יערי וחזן ראו בעצמם ביטוי לקו רעיוני מסוים, הקרוי בפייהם 'הסינתזה הגואלת', הקו שיסולף עם סילוקם.

ההנהגה הצרה את צעדיהם של ראשי המיעוט גם במישורים קונקרטיים. אם כי ריפתין נשאר חבר כנסת, הנהגת הקיבוץ הארצי דרשה ממנו שלא לקיים מגעים עם

57. הוועידה השמינית של הקיבוץ הארצי, גבעת-חביבה, 4.5.1954-2, 'י חזן, אש"צ 20.5.72(א2).

58. חזן, יערי, פרי, אש"צ 20.5.72(א2).

59. חזן לריפתין, 16.4.1953, אש"צ 1.2.95(4).

60. הוועד הפועל, משמר-העמק, 15.2.1953, מ' יערי, אש"צ, 10.5.2(2).

הנציגים הדיפלומטיים של הגוש הקומוניסטי,⁶¹ וכללית, להוריד את הפרופיל הציבורי שלו.

הקרב האחרון נגד ראשי השמאל וקבוצת המנגנון המפלגתי הקשורה אליהם נדחה עד לאחר סיום 'פרשת המחותרת' ברחבי הקיבוץ הארצי. הקרב, אף שנשא אופי רעיוני מובהק, תורגם בו במקום למונחים אדמיניסטרטיביים. זירת הקרב שנבחרה על ידי ההנהגה הייתה הוועידה השמינית של הקיבוץ הארצי בראשית 1954. בעת ההיא כבר היו ברורים הגורמים הרעיוניים לכשלון השמאל. השמאל נכשל בשל תחזית לא נכונה בשלושה תחומים: ההנחה המשותפת לכל מרכיבי מפ"ם הייתה, כי מאז הצהרת גרומיקו ב־1947 קיים תהליך התקרבות רציף ובלתי־נמנע בין מדינת ישראל לבין ברית־המועצות. השוני בין השמאל לבין מרכיביה האחרים של המפלגה היה נעוץ באמונתו, כי התהליך הזה הוא בלתי־הפיך, וכי סימנים המעידים על מגמה אחרת, כמו הצהרות אנטישמיות, הם פרי חולשת מפרשיהם. ההנחה השנייה קבעה, כי הגל המהפכני בעולם יימשך, ואף יגיע לגבולות ישראל, בעוד שהוא שכך בסביבות 1950. גם בהערכת העמדות הפוליטיות של חברי הקיבוץ טעה השמאל. ההנחה שחברי הקיבוץ הארצי ככלל, תומכים בעמדות שמאליות מובהקות לא עמדה במבחן המציאות. המכתבים מן הקיבוצים לוועדת המינויים של הוועידה השמינית של הקיבוץ הארצי מוכיחים, שרוב הקיבוצים (בייחוד הקיבוצים הוותיקים), נקטו עמדות ימניות יותר אף מאלה של הנהגת הקיבוץ הארצי.

הוועידה השמינית נועדה להיות הן בימת בית־דין אידיאולוגי, שבו נפסלו עמדות השמאל ככפירה, והן כזירה שבה ייענשו ראשיו. הנהגת הקיבוץ הארצי שאפה לצמצם עד למינימום את מעמדם של ראשי השמאל, אך לא לסלקם כליל מן החיים הפוליטיים. יערי, שהוביל קו זה, רצה להפוך את ראשי השמאל לערבים אישית לכך שכל אנשי השמאל יקבלו את משמעת ההנהגה. עמדתו של יערי הייתה מבחן למנהיגותו, כאשר צירי הוועידה, בייחוד אנשי השורה השנייה בקיבוץ הארצי ובמפ"ם, דרשו להסיק את מלוא חומר הדין. בלטה בנוקשותה הופעתו הנמלצת של אבא קובנר, שהגדיר את עצמו כ'שייך למשפחת הרובספיירים'.⁶² הוועידה הסתיימה בנצחון הקו של יערי: מנהיגי השמאל הושארו בקיבוץ הארצי, אם כי פיותיהם נסתמו. צעדו של יערי היה דומה למעשים של הנהגת הקיבוץ המאוחד ב־1952 ביחס ללויטה. בפרשת סנה צעדי הקיבוץ המאוחד ברחבי התנועה היו אחרים.

חיסול השמאל בקיבוצי הקיבוץ המאוחד

הקיבוץ המאוחד ניהל מאבק, רעיוני וארגוני, נגד הקו של סנה עוד בימי ועידת חיפה, זמן רב לפני משבר פראג. לכן המאבק שניהלה מזכירות הקיבוץ המאוחד נגד

61. יערי לריפתין, 19.1.1954, אש"צ 2.2.95(14).

62. הוועידה השמינית של הקיבוץ הארצי, גבעת־חביבה, 2-5.4.1953, מ' זילברטל, 'י הרץ, א' קובנר, אש"צ 7.20.5(א2).

תומכי חטיבת-השמאל היה אך ורק מאבק אדמיניסטרטיבי וכוונתי, ללא היבטים אידיאולוגיים. המזכירות ניסחה את יחסה לתומכי סנה בקיבוץ המאוחד באופן חד-משמעי:

חברים המשתייכים לארגונים פוליטיים-מפלגתיים הנוגדים את יסודות הציונות הסוציאליסטית של הקבוץ, והמצדיקים את דין פראג על הציונות ומדינת ישראל - אינם יכולים להיות חברים בקבוץ המאוחד.⁶³

מאז מאי 1951 היה הקיבוץ המאוחד נתון בתהליך ממושך ומכאיב של הפילוג. תהליך הפילוג, הטראומה הכרוכה בו ושימוש תדיר באמצעים אדמיניסטרטיביים ופיסיים (בהקשר זה, בעיקר מצד אנשי מפא"י), יצרו תרבות פוליטית מסוימת בשורות הקיבוץ המאוחד, תרבות של שימוש בכוח פיסי לפתרון סכסוכים חברתיים ופוליטיים.

תרבות זו אף שימשה רקע לטיפול בתומכי חטיבת-השמאל בקיבוץ המאוחד. בשלושה קיבוצים היה ריכוז ניכר של חברים כאלה: יראון יד-חנה וכיסופים. בקיבוצים אחרים (למשל במשאבי-שדה) סולקו תומכיו של סנה לפי החלטת אסיפת הקיבוץ. בקיבוץ כיסופים, שבו התייצבה קבוצת עולים חדשים לצדה של חטיבת-השמאל, הפרשה הסתיימה עם גירושם מן הקיבוץ.⁶⁴ בקיבוץ יראון התרכזה קבוצה של חברים, שלמרות השתייכותם לקיבוץ המאוחד תמכו ברעיונות ה'חזית'. גם לאחר גירוש מנהיג הקבוצה מהקיבוץ המשיכה הקבוצה להתקיים, ובעת משפט פראג היא ערערה על החלטות מועצת שפיים. בשלב מאוחר יותר התייצבה הקבוצה מיראון לצד חטיבת-השמאל. בהתאם להחלטת מזכירות הקיבוץ המאוחד, גורשה קבוצה זו מיראון. על-מנת לזרז את העזיבה, נקט הרוב ביראון אמצעים ברוטאליים, כולל חטיפת איש המיעוט. אחרי שביתת-רעב בת יומיים עברו 28 חברים ליד-חנה, שבה היה רוב לאנשי סנה.

המאבק על יד-חנה הפך למאבק המרכזי בין הנהגת הקיבוץ המאוחד לבין חטיבת-השמאל. לאנשי סנה היה רוב ברור ביד-חנה, רוב שגדל עם הצטרפות מגורשי יראון לקיבוץ. נוסף לכך, אם להאמין להאשמות מזכירות הקיבוץ המאוחד, הצטרפה ליד-חנה גם קבוצת חברים, אנשי ה'חטיבה', מתל-אביב. בסך הכל הצטרפו לקיבוץ 47 חברים המזוהים עם חטיבת-השמאל. ההצטרפות הגבירה את היתרון המספרי של אנשי סנה ושמה לאל את תקוות הקיבוץ המאוחד לתזור ולשלוט בקיבוץ. בהוראת מזכירות הקיבוץ המאוחד, בחר המיעוט במזכירות קיבוץ משלו וזימן לעזרתו את הקיבוץ המאוחד. כמצופה, נענה הקיבוץ המאוחד לפנייה ושלח לעזרת המיעוט פלוגה מקובצת, שכללה מספר חברים של מזכירות הקיבוץ המאוחד. בואה של הפלוגה המקובצת ליד-חנה גרם למהלומות בחדר האוכל של הקיבוץ, ולאחר תגרה קשה שבה

63. בקבוץ, 144 (28.1.1953), מהחלטות המזכירות המזכירות המורחבת, 21-22.1.1953.

64. בקבוץ, 161 (3.6.1953); 'לחברים בכסופים', בקבוץ, 163 (17.6.1953); גבעוני, 'ארצה עלינו - שטות עשינו', שמאל, 28.5.1953, 26.6.1953; דבר, 31.5.1953.

נפצעו 12 איש השתלטו אנשי הפלוגה המקובצת על בית בקצה הקיבוץ, שאליו הגיעו במשך היום תגבורות נוספות של אנשי הקיבוץ המאוחד. בערב פרצה תיגרה נוספת כשאנשי הפלוגה ניסו להשתלט שנית על חדר-האוכל. נסיון ההשתלטות על הקיבוץ נכשל, אך על הקיבוץ הושם הסגר ב'מבצע צבאי'. כספי הקיבוץ הוקפאו ומצרכים הנחוצים לקיום הקיבוץ ולניהולו התקין לא הגיעו אליו. כאשר פנו חברי יד-חנה לקיבוצי הסביבה לאפשר להם לעבוד תמורת שכר, סגרו קיבוצים אלה את שעריהם לפי הוראת מזכירות הקיבוץ הארצי.

המרכז החקלאי, שהתייצב מאחורי הקיבוץ המאוחד, היה מוכן להסיר את ההסגר בתנאי שתוקם בקיבוץ מזכירות פריטטית ויסולקו אנשי יראון, שהואשמו בגרימת המתח בין שני חלקי הקיבוץ. בתגובה, פתחו אנשי יד-חנה בשביתת-רעב ליד משרדי המרכז החקלאי בתל-אביב. לצד הרוב בקבוצה התייצבה גם אמה של חנה סנש, שאת שמה נושא הקיבוץ. לאחר מערכה ממושכת נטשו אנשי הקיבוץ המאוחד את הקיבוץ, והקימו בסמוך לו קיבוץ חדש, הנושא את השם יד-חנה-סנש. ראשי הקיבוץ המאוחד הסבירו את כשלונם ביד-חנה בסירובם של המוסדות ההתיישבותיים להתייצב לצד הקיבוץ המאוחד, כפי שהתייצבו לצד קיבוצי מפ"ם בעת הפילוג. עמדת הציבור הרחב, שבאה לביטוי ביחסו של המרכז החקלאי נבעה, כנראה, מדימוי הקיבוץ המאוחד.⁶⁵

בעיני גורמי חוץ נתפס הקיבוץ המאוחד כסמן ימני ברצף פוליטי ורעיוני שכלל גם את מק"י. למרות מאבקה של מפ"ם באנטי-ציונים, סבל הקיבוץ המאוחד מדה-לגיטימציה במחנה הציוני, מכשול שנפתר רק עם עזיבתו את מפ"ם. לא במקרה פרשת עין-חרוד נפתרה אך ורק אחרי פילוגה של מפ"ם. לקח זה של היותו בודד במאבקו, על מה שנראה בעיני מזכירות הקיבוץ המאוחד כמאבק על נפשו של הקיבוץ המאוחד ועל מהותו, היה לאחד מאבני היסוד במדיניותו בעתיד.

לסיכום הפרשה

בשתי התנועות הקיבוציות, המאבק בשמאל התנהל נגד שלוש צורות שהוא הופיע בהן: כעמדה רעיונית לא ממוסדת, כאגף שמאלי (ולגיטימי) של ה'חזית', וכהתארגנות במסגרת חטיבה-השמאל. מבחינת חוקי מפ"ם, רק המאבק השלישי היה ברה-צדקה. למרות זאת ההנהגה ניהלה מאבק נגד כל צורה של שמאליות, בלי להבדיל בממדי הסכנה לקיום הקיבוץ. אופן ניהול המאבק בכל אחת מן התנועות הקיבוציות נגזר ממצבה הפנימי ומהתרבות הפוליטית המקובלת בה. בקיבוץ המאוחד

65. קול העם, 25.2.1953; 'חבר' למזכירות הקיבוץ הארצי, 18.3.1953, אש"צ (3):75; עתון השמאל, 30.3.1953; 'קריאת האם של חנה סנש', בקבוץ, 144 (3.2.1953); 'שכרה של נאמנות', ראה גם: בקבוץ, 147 (18.2.1953), 150 (11.3.1953), 166 (8.7.1953), 194 (3.2.1954) ועל המשמר, 4.3.1953, 12.3.1953; ניב השמאל, 12.3.1953, ניב השמאל, 19.3.1953; עתון השמאל, 30.3.1953; שמאל, 9.4.1953.

התמקדה התמיכה בסנה במספר מועט של קיבוצים צעירים. מזכירות הקיבוץ המאוחד שברה את התמיכה בסנה בדרך מהירה וקשוחה, בשיטת 'חרר הניתוחים': בידודם וסילוקם של הסנהאיסטים מן הקיבוץ. במקום שבו השיטה לא הצליחה - ביד'חנה - היא הידרדרה לסכסוך מקומי אלים.

אופיו של המאבק בקיבוץ הארצי נבע מהמסורת הקונסנטואלית של הקולקטיביות הרעיונית ומהרכב השמאל בו, שכלל הן אחדים מראשי הקיבוץ הארצי והן רבים בתוך הקיבוצים. לכן המאבק היה ממושך ומתירו גבוה. מאות מחברי הקיבוץ הארצי עזבו את קיבוציהם (אם כי קשה לבדוק אם אך ורק בשל סיבות אידיאולוגיות או מסיבות אישיות במעטה רעיוני). לא כל הקיבוצים נפגעו באותה מידה. מספר קיבוצים הגיעו לסף התפוררות (כרמיה, זיקים) ואחד פורק למעשה (הראל). במספר קיבוצים נעלמו שכבות שלמות. אך מבחינת הקיבוץ הארצי כגוף, הפגיעה החמורה ביותר הייתה לאו דווקא בתחום עויבת חברים את קיבוציהם.

כתוצאה ממשבר סנה, הדור השני של ההנהגה בפוטנציה (בעיקר אנשי העלייה החמישית), קבוצה שיכלה בשל כישוריה להמשיך בהנהגתו של הקיבוץ הארצי, נדחף אל שולי הפעילות. הידחקותם של חברי הקבוצה מן העשייה פגעה בכל תחומי הפעילות של הקיבוץ הארצי. בייחוד נפגעה משלחת הקיבוץ הארצי למפלגה, ולא במקרה; משלחת זו כללה, את רוב ראשי השמאל: המזכיר המדיני של מפ"ם, יעקב ריפתין; המזכיר הארגוני, שמחה פלפן; רכז מחלקת הארגון, יהודה כספי; רכז מחלקת ההסברה, פייבל גבוה; עורך על המשמר, אלעזר פרי; מזכיר סניף תל-אביב, אברמק ליפסקר; ח"כ פייגה אילנית ואחרים. סילוקם מתפקידיהם (חלקם מיד וחלקם במשך הזמן) או אי-פעילותם באורח זמני היו בעוכרי הקיבוץ הארצי. מתוך 38 פעילים של הקיבוץ הארצי שפעלו במפ"ם ב-1954, 23 היו פעילים חדשים.⁶⁶

ההנהגות של שתי התנועות הקיבוציות היו נכונות לשלם את מלוא המחיר של חיסול השמאל. נכונות זו נובעת מהטראומות של הקבוצה המנהיגה בשתי התנועות. שתיהן הגיעו לבשלות הפוליטית בשנות העשרים, ראשית שנות השלושים, כאשר גדוד-העבודה התפלג וקיבוצי-העלייה של השומר-הצעיר מגליציה נמחקו בעקבות ההשמאלה בתנועה הגליצאית. הלקח של ההנהגות היה, שסכנת השמאל היא כה גדולה, שעדיף לחסלו באבו, אפילו במחיר סילוק חפים מכל סטייה. האווירה העולמית של שנות החמישים, של ראיית המציאות כמאבק גלובאלי, שעל-מנת לשרוד בו חייבים לאתוז בכל האמצעים העומדים לרשותך, אף היא השפיעה. זוהי תקופת מקארטי ומשפטי ראוה במזרח אירופה. האווירה הפוליטית בארץ ובקיבוץ לא הייתה מנותקת מזרמי החשיבה בחו"ל. אם היו הבדלים בדפוסי ההתנהגות של שתי התנועות, הם נבעו בחלקם ממהותן: האחת כהמשך של תנועת הנוער והאחרת כמקבץ של בודדים, שזהותו נובעת מאופי הנהגתו. נוסף לכך, הטראומה של פילוג הקיבוץ המאוחד הקצינה את תגובות הנהגתו, שחשה את עצמה עם הגב אל הקיר. עקב כך, לעיתים קרובות המאבק נגד השמאל בקיבוץ המאוחד גלש לאלומות פיסית, בעוד

66. רשימה שמית של שליחים למפ"ם, מחלקה פרסונלית, 1954, אש"צ 7.5(1).

הנהגת הקיבוץ מול השמאל ב'משבר סנה'

שביבוץ הארצי התנהלה המלחמה בחדרי חדרים. אין ספק, בדיעבד, שההנחות של השמאל היו מוטעות ויכלו להובילו למדבר פוליטי. תפיסותיו על מבנה המפלגה חייבו את פילוג מפ"ם, באשר זו לא יכלה לשרוד במבנה שבו יחוסלו החסיבות ותהיה שליטה מרכזית נוקשה. אך הניצחון של ההנהגות הקיבוציות היה יקר מדי לתנועות. בקיבוץ הארצי הוא יצר דור של יורשים שכל כישוריהם היו נאמנות להנהגה הוותיקה. בקיבוץ המאוחד יצר נצחון ההנהגה טיפוס של חבר הנמנע מהתחייבות פוליטית, אך בעל נטיות לאקטיביזם בטחוני. בזירה הפוליטית הישראלית סימל משבר סנה את סופה של האופציה השמאלית.

נספח 1: אישים ומקומות הנזכרים במאמר

- אילנית, פייגה - חברת כנסת מטעם מפ"ם, חברת גן-שמואל.
 בן-אהרון, יצחק - מראשי הקיבוץ המאוחד, איש גבעת-חיים, שר התחבורה (1958-1962), מזכיר ההסתדרות (1969-1973).
 בריהודה (אידלסון), ישראל - מראשי הקיבוץ המאוחד, איש יגור, שר הפנים (1955-1959), שר התחבורה (1962-1965).
 ברזילי, ישראל - מראשי הקיבוץ הארצי, איש נגבה, שגריר ישראל בפולין (1948-1951), שר הבריאות (1955-1961).
 ברמן, אדולף (אברהם) - מראשי הוועד היהודי בפולין, מראשי מרד גטו וארשה, איש פועלי-ציון-שמאל, מראשי המגזר העירוני של מפ"ם.
 גבוה, פייבל - ראש מחלקת ההסברה של מפ"ם, סולק מתפקידו ב-1952, איש מסילות.
 חזן, יעקב - מנהיג הקיבוץ הארצי, ממייסדי השומר-הצעיר ומפ"ם, איש משמר-העמק.
 טבנקין, יצחק - מנהיג הקיבוץ המאוחד, איש עין-חרוד, ממייסדי אחדות-העבודה, מפא"י, מפ"ם ומפלגת אחדות-העבודה.
 טובין, פנחס - מראשי סניף מפ"ם בתל-אביב, איש סיעה ב'.
 יערי, מאיר - מנהיג הקיבוץ הארצי, ממייסדי השומר-הצעיר ומפ"ם, איש מרחביה.
 יצחקי, יצחק - מראשי המגזר העירוני במפ"ם, איש פועלי-ציון-שמאל.
 כספי, יהודה - רכז מחלקת הארגון של מפ"ם, סולק מתפקידו ב-1952, איש עין-דור.
 לויטה, ליובה - מראשי הקיבוץ המאוחד, איש עין-חרוד, פרש מתפקידו הרשמיים ב-1952.
 ליפסקר, אברהם (אברמק) - מזכיר סניף מפ"ם בתל-אביב, סולק מתפקידו ב-1952, ראש ההנהגה העליונה של השומר-הצעיר אחרי מלחמת העולם השנייה, איש בית-אלפא.
 סנה, משה - ממנהיגי ציונות פולין, ראש המטה הארצי של 'ההגנה' (הרמ"א) עד 1946.
 פלפן, שמחה - המזכיר הארגוני של מפ"ם, עורך *New Outlook*, איש גן-שמואל.
 פרי, אלעזר - מראשי הקיבוץ הארצי, עורך על המשמר, איש מרחביה.
 ריפתין, יעקב (קובה) - מראשי הקיבוץ הארצי, המזכיר המדיני של מפ"ם מאז הקמתה עד התפטרותו ב-1952, איש עין-שמר.
 שדה, יצחק - מפקד הפלמ"ח, חבר גדודי-העבודה.
- בית-אלפא - הקיבוץ הארצי (הקבה"א)

הנהגת הקיבוץ מול השמאל ב'משבר סנה'

גבעת יחיים - הקיבוץ המאוחד (הקבה"מ)	יד'חנה-סנש - הקבה"מ (פורק)
גן-שמואל - הקבה"א	כיסופים - הקבה"מ
הראל - הקבה"א	כרמיה - הקבה"א
זיקים - הקבה"א	מרחביה - הקבה"א
יגור - הקבה"מ	משאבי-שדה - הקבה"מ
יד'חנה - הקבה"מ	עין-שמר - הקבה"א

נספח 2: לוח סינכרוני של משבר סנה

תאריך	מפ"ם	חזית-הליכוד	אחדות-העובדה
1952			
23.11	דבר המערכת בעל המשמר*		
	הוועדה הפוליטית		
25.11	הודעת פרי בכנסת		
28.11		הנהלת ה'חזית'	ישיבת מזכירות הקבה"מ*
2.12		הנהלת ה'חזית'	
		הועה"פ בעין-החורש	דיון במזכירות על הצעת גלילי*
5.12		מועצת ה'חזית'	כינוס אחה"ע בחיפה מועצת הקבה"מ בשפיים*
8.12	המועצה ה"8 (מושב א')		
9.12	דיוני הוועדה המתמדת		
16.12		כנס צירי המועצה	כנס צירי המועצה
21.12		מועצת ה'חזית'	
24.12	המועצה ה"8 (מושב ב')		
1953			
1.1		הועה"פ בשריד*	
4.1		הועה"פ במעברות*	
13.1	הקמת 'חטיבת השמאל'		
16.1		הועה"פ בגבעת-חביבה*	
18.1		מועצת ה'חזית'	
22.1			כינוס אחה"ע
28.1	המועצה ה"9/גירוש סנה		
15/2		הועה"פ במשמר-העמק*	

* הדיונים במוסדות התנועות הקבוציות